

Vilniaus universitetas

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

EUROPOS STUDIJŲ MAGISTRO PROGRAMA

VLADISLAV SAZONOV

**UKRAINA PO EUROMAIDANO: EUROPINIŲ PRINCIPŲ TAIKYMAS
KALBOS POLITIKOJE**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: doc. dr. L.Gudžinskas

Vilnius, 2022

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas magistro darbas **“Ukraina po Euromaidano: europinių principų taikymas kalbos politikoje”** yra:

1. Atliktas mano paties ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.
4. Susipažinau su rašto darbų metodiniais nurodymais ir žinau, jog už rašto darbo plagijavimą baudžiama šalinimu iš universiteto.

Vladislav Sazonov

(parašas)

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Sazonov V. Ukraina po Euromaidano: europinių principų taikymas kalbos politikoje: Europos studijų specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas L. Gudžinskas. – Vilnius., 2022. – 49 p.

Raktiniai žodžiai: kalbos politika, tautinių mažumų teisės, Ukrainos-ES santykiai, Venecijos Komisija, demokratizacija, europeizacija;

Šiame darbe nagrinėjama Ukrainos 2014-2021 mm. laikotarpio valdžios ir valdymo institucijų politika kalbos ir tautinių mažumų srityje. Ukraina priskiriama postsovietinių valstybių grupei, kuriai būdingi demokratizacijos ir atskirais atvejais europeizacijos procesai; tačiau pasikeitus valdžiai po Euromaidano ir prasidėjus Rusijos karinei agresijai, Ukrainos valdžia ėmėsi stiprinti Konstitucijos nustatytą vienintelės valstybinės kalbos principą, ir toks procesas nebuvo vertintas vienareikšmiškai teigiamai; magistro darbe nagrinėjamas valstybinė kalbos ir tautinių mažumų politika nurodytu laikotarpiu.

SANTRAUKA

Tarp įvairių kiekvienos valstybės jos politikos sričių atsiranda ne vien šiai valstybei svarbios sritys bet ir turinčios didelę svarbą tiek vidaus procesams, tiek tarptautiniams santykiams. Kalbos politika tiesiogiai įtakoja tautinių mažumų padėtį, kuri, savo ruožtu susijusi su valstybės pasirašytais tarptautinėmis sutartimis. Globalizacijos, glaudesnio tarpvalstybinio bendradarbiavimo bei integracijos į viršvalstybines organizacijas laiku aktualizavosi bendresnių principų kūrimasis ir jų platus taikymas. Postkomunistinėje Europoje šis procesas aktualizavosi 1990-ųjų pradžioje suirus Sovietų Sąjungai ir šis procesas tęsiasi šiandien (2021 m.). Reikalavimai narystei tarptautinėse organizacijose yra skirtingi, pavyzdžiui narystei JT pakanka valstybės tarptautinio pripažinimo, kuomet narystei ES prireikia jos principų, teisės aktų ir standartų laikymosi. Ukrainos padėtis vertinama įvairiai, tačiau pastaruoju metu, nuo 2014 m., šioje valstybėje sustiprėjo ES sentimentas ir valstybės lygmeniu imamasi įvairių veiksmų siekiant artėti ES bei tinkamai vykdyti integracijos į ES struktūras procesą. ES kelia tiek atitiktis savo bendrus principus, tiek konkrečių reguliavimų paisymą besintegruojančiai valstybei.

TURINYS

ĮVADAS	5
Metodologija.....	9
1. KALBOS VAIDMUO TRANSFORMUOJANČIOSIOSE VISUOMENESE: IŠŠŪKIAI DEMOKRATIJAI, DEMOKRATIZACIJOS IR EUROPEIZACIJOS PROCESAMS	10
1.1. Atviros ir uždaros prieigos visuomenės.....	10
1.2. Tuštumas, demokratijos nuosmukis ir ‚etnopolulizmas‘.....	12
1.3. Valstybės kūrimasis, stiprinimas, ir demokratizacija.....	15
1.4. Kalbos politika.....	20
1.5. ES ir ET reagavimas.....	23
2. UKRAINOS KALBOS POLITIKA	25
2.1. Kalbos politikos padėtis Ukrainoje iki Euromaidano.....	25
2.2. Teisėkūra kalbos ir tautinių mažumų srityse.....	25
2.3. Išorinis reagavimas ir padėties stebėseną.....	38
2.4. Demokratizacija ir europeizacija.....	40
IŠVADOS	43
LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SARAŠAS	46
SUMMARY	49

ĮVADAS

Po demokratiųjų jėgų pergalės vykusiuose 2014 metais protestuose bei valdžios ir jos sudėties pakeitimo Ukrainoje procese, iškilo iššūkiai tiek tos vidaus, tiek užsienio politikos tolesniam formavimui. Protestų esmė apibrėžiama kaip pokyčiai valstybės užsienio politikoje suteikiant prioritetą Vakarų valstybių vektorius tarptautiniams santykiams bei Eurointegracijos politikai. Integracijos į Europos Sąjungą procesas numato Europos Sąjungos politikos šakų bei principų taikymą besiiintegruojančiajai į Europos politinę ir ekonominę erdvę valstybei. Eurointegracijos kryptis Ukrainos atveju pastebimai paryškėjo pasikeitus valdžiai 2014 m. po protestų. Ši kryžkelė buvo formaliai įtvirtinta 2017 m. pasirašytu Susitarimu dėl Asociacijos tarp Ukrainos ir Europos Sąjungos. Iš svarbių vidaus politikos šakų, galima išskirti kalbos politiką ir politiką tautinių mažumų atžvilgiu, kurios glaudžiai susijusios su nacionalinio identiteto samprata ir su jo formavimusi. Be to, ši vidaus politikos šaka dažnai nulemia santykius su kitomis valstybėmis, kadangi jų raida liečia tam tikros valstybės kaimynystės politikos aspektus, tiek nagrinėjamos šalies, tiek taip vadinamų „gimininių valstybių“, kuriose gyvena atitinkamos tautinės mažumos, atvejais. Ukrainos atveju išskiriamos kelios joje gyvenančios tautinės mažumos, kurių atžvilgiu *a priori* taikoma valstybinė kalbos politika veikiama ne tik dviejų šalių santykių įtaką, bet ir turi įtakos Ukrainos integracijos į ES keliui ir raidai. Tarp Ukrainoje gyvenančių tautinių mažumų išskiriami rusai, vengrai, rumunai/moldavai, Krymo totoriai, romai, baltarusiai, bulgarai, lenkai. Kadangi kiekviena įvardytų tautinių mažumų grupių, išskyrus Krymo totorius, turi atitinkamą gimininę valstybę, pažymėtina, kad šių tautinių mažumų atžvilgiu vykdoma politika pasižymi svarba Ukrainos-Europos Sąjungos santykių kontekste, neįskaitant rusų, baltarusių ir moldovų. Tokiu būdu, Ukrainos valdžios veiksmai tautinių mažumų atžvilgiu galimai turi tam tikrą įtaką jos integracijai į ES. Be to, atsižvelgiant į etninių rusų ir rusakalbių mažumos kiekį Ukrainoje, tema taip pat aktuali ir Ukrainos-Rusijos santykiams bei ES įsitraukimo į juos. Rusijai nuo 2014 m. vykdant karinę agresiją prieš Ukrainą, ukrainiečių kalbos sąvokai priskiriamas vienijančios vertybės vaidmuo. Tautinių mažumų sėkminga integracija, savo ruožtu, gali būti vertinama kaip viena valstybės gerovės priežasčių. Pastebėtina ir tai, kad nuo 1990 m. keturi iš šešių Ukrainos prezidentų kažkuria prasme turi tiesioginį santykį su tautinėmis mažumomis, Leonidas Kravčiukas gimė ir augo Lenkijos valdomoje Ukrainos srityje, Janukovičius yra baltarusių kilmės, Porošenka gimė ir augo Ukrainos bulgarų didžiausiame mieste Bolgrade ir po to Moldovoje, o dabartinis (išrinktas 2019 m.) Ukrainos prezidentas Zelenskys kilęs iš rusakalbių pramonės miesto rytų Ukrainoje gyvenančios žydų šeimos. Kai kurių iš jų gimtoji kalba yra rusų, bet tuo pačiu metu juos vienija priklausymas Ukrainai pilietybės prasme. Nepaisant tokių aplinkybių Ukrainoje kyla daug problemų dėl jos vykdomos politikos kalbos srityje ir tautinių mažumų atžvilgiu. Tai viena rimtesnių kliūčių šaliai aktyviai vykdyti integracijos į ES procesus.

Kalba yra reguliuojantis santykius visuomenėje tarp jos gyventojų, tarp gyventojų ir valstybės įstaigų, tarp valstybės įstaigų, taip pat bendradarbiavimu tarptautiniu lygmeniu įrankis. Atskirai išskirtinas kalbos vaidmuo, kuris apibrėžia gyventojų įsitraukimą į viešąjį gyvenimą, kas turi įtaką visuomenei ir valstybei svarbiems procesams, pvz. mokslas, tarptautiniai santykiai ir bendras vystymasis. Kalbos politika tiesiogiai susijusi su tautinėmis mažumomis ir vertintina kaip valstybės politikos tautinių mažumų atžvilgiu papildu arba kaitalu valstybei neturint atskiros politikos tautinių mažumų atžvilgiu. Neretai kalba tampa įtakos išorei įrankiu. Pavyzdžiui, anglų kalba turėdama tarptautinės kalbos statusą neabejotinai svarbi tiek mokslo, tiek tarptautinio bendravimo ir bendradarbiavimo sritims. Be to, didelis pasaulio, ypač išsivysčiusių valstybių skaičius savo tiek mokyklinio, tiek universitetinio gyventojų ugdymo programose turi privalomąjį anglų kalbos mokymąsi. Europos Sąjungoje, savo ruožtu, pastebimas varžymasis dėl statuso bei vaidmens tarp prancūzų ir vokiečių kalbos. Šiuo atveju jų pozicijoms stipriai įtakoją pokarinė padėtis Europoje bei smarkiai tuo metu išaugęs prancūzų kalbos vaidmuo dėl susilpnėjusios Vokietijos. Tačiau išstojus JK iš ES, diskusija vėl tapo aktuali, ypač atsižvelgiant į žmonių kiekį, kuriems prancūzų ir vokiečių kalbos yra gimtosios. Ukrainai gavus nepriklausomybę 1990-ųjų pradžioje bei atsisakius tiesioginės priklausomybės nuo Maskvos iškilo poreikis keisti atskiras vidaus politikos šakas, tame skaičiuje ir kalbos politiką. Nagrinėjant Ukrainos atvejį bus atsižvelgta į įstojusiųjų į Europos Sąjungą bei beeuropėjančių postsovietinių valstybių patirtis siekiant nustatyti ryšį tarp jų ir Ukrainos, atkreipiant dėmesį į jų politiką kalbos srityje. Taip pat bus atsižvelgta į kitas ES integracijos valstybių patirtis. Atkreipiant dėmesį tiek į postsovietines, tiek į Rytų Europos įstojusias į ES valstybes, pasižymėtina, kad joms būdingas visuomenės transformavimo bruožas, taigi perėjimo nuo vieno valdančio darinio tipo į kitą.

Ukrainos į ES integravimosi kontekste atsižvelgtina į besiiitegruonačios valstybės gyventojų skaičių, kuris kiekybinėse tyrimuose stoja į gretas prie didesnių ES valstybių narių. Pastebėtina, kad sėkmės atveju Ukrainos integravimosi į ES kelyje įmanomas problematikos dėl bendravimo bei su kalba susijusių probleminių klausimų atsiradimas. Todėl svarbu ištirti, kaip Ukraina reguliuoja teisėkūrą atitinkamose srityse ir suderina tai su europiniais principais bei formaliais reikalavimais.

Remiantis aukščiau išdėstytu, šiame darbe nagrinėjama **problema**: remiantis klasikine tranzitologijos paradigma, galima teigti, kad Ukraina, siekdama demokratizuotis, pirmiausia turi užbaigti savo kaip tautinės valstybės konsolidacijos darbus. Tačiau kalbos politika, kaip viena iš šios darbotvarkės sudedamųjų dalių, iš esmės prieštarauja tam tikriems Europos žmogaus teisių principams, kas savo ruožtu gali apsunkinti šalies integraciją į ES struktūras;

Aktualumas ir naujumas - kalbos politikos veikiamas tautinio identiteto vystymasis nusako Ukrainos ypatybes ir iš dalies nulemia joje vykstančius socialinius ir politinius procesus. Tautinių mažumų padėtis Ukrainoje iš dalies įtakoja jos santykius su Europos Sąjunga. Pavyzdžiui, Ukrainos ir Vengrijos santykiams dėl Ukrainos kalbos politikos stinga supratimo, iš ko seka, kad Vengrija būdama ES valstybė narė įtakoja Ukrainos – ES santykiams bendrai. Nagrinėjama tema leidžia pažvelgti į Ukrainos santykius su ES bei jos valstybėmis narėmis iš kito kampo, sužinoti kaip tokia politika gali paveikti valstybės tarptautinius santykius. Tema aktuali 2021-2022 metų iškilusios politinės krizės tarp Ukrainos bei Rusijos kontekste, kadangi Ukrainos pati didžiausia tautinė mažuma yra rusai, kurių „gimininė valstybė“ (ang. *Kin-state*) kėsina į Ukrainos teritorinį vientisumą ir nuo 2014 m. vykdo prieš tą karinę agresiją. Tiek santykių su ES valstybėmis narėmis, tiek santykių su Rusija kontekste galima pažvelgti į Ukrainos valdžios veiksmus bei tuos įvertinti. Lietuvos kontekste tema turi aukštą svarbą dėl Tautinių mažumų įstatymo projekto bei su tuo susijusių diskusijų. Tiek tyrimas, tiek tema aktuali ir kitiems besidemokratizuojančioms Europos valstybėms. Tyrimas nagrinėja temą, kurios atžvilgiu priimama daug teisinių nuomonių.

Tikslas - ištirti kaip Ukraina, vykdydama kalbos politiką po Europamaidano, siekia išspręsti įtampas, kylančias tarp demokratizacijos ir europeizacijos procesų;

Tyrimo klausimas - Kaip Ukrainoje gyvenančios tautinės mažumos apsaugomos kalbos įstatymu Ukrainai siekiant integruotis į ES atsižvelgiant į europinių valstybių (pamatinės žmogaus teisių) reikalavimus?

Tyrimo objektas - Ukrainos kalbos politika; iššūkiai ją suderinant su europinėmis žmogaus teisių normomis;

Uždaviniai:

- Ištirti Ukrainos politiką kalbos ir tautinių mažumų srityje po 2014 m.;
- Surasti veikiamas sprendimo priėmimo procesą veiksnius;
- Paaiškinti nagrinėjamos politikos raidą remiantis atviros/uždaros visuomenių teorija.

Hipotezės:

- Ukrainos vykdomai kalbos ir tautinių mažumų srityje teisėkūroje keliamos dideli iššūkiai iš užsienio, ir tarp gausiau skeptiškai nusiteikusių valstybių, t. y. Vengrijos bei Rusijos, pirmosios įtaka Ukrainos integracijai į ES struktūras yra didesnė negu Rusijos, tuomet Ukrainoje gyvenanti vengrų mažuma turi didesnę padarinę integracijai į ES negu rusų mažuma;
- Ukrainos veiksmai nagrinėjamos srityse po Euromaidano turėjo griežtesnes sąlygas tautinėms mažumoms palyginus su per Janukovičiaus kadenciją vykdoma politika;
- Ukrainoje didesniu mastu bei apimtimi vykdomi demokratizacijos procesai negu europeizacijos, ir Ukraina labiau paiso demokratizacijai būdingų principų.

Tyrimo naudojama įvairi literatūra, pvz. teisės aktai, Venecijos Komisijos nuomonės, analitiniai straipsniai, Volha Charnysh savo veikale išsamiai apžvelgia 2012 metais priimtą kalbos įstatymą ir nagrinėja kalbos problematikos politizavimą Ukrainoje, atsižvelgdama į Europos Konvencijas. Dominique Arel mano, jog diskusija dėl kalbos buvo įterpta bei plačiai diskutuojama kiekvienos priešrinkiminės kampanijos nuo 1994 iki 2012 m. metu, tačiau rusų kalbos vaidmuo buvo vertinama kaip dominuojančia komunikacijos žodžiu prasme visuose miestuose išskyrus Ukrainos Vakarų miestus. Autorius pažymi, kad tokia rusų kalbos vaidmuo buvo leistina tol kol ukrainiečių kalba apsaugota valstybės. Tačiau 2012 m. naujai priimtu kalbos įstatymu tokia valstybės politika buvo atšaukta ir ukrainiečių kalba bei tos teisiniai funkcionavimo principai prarado tam tikrą įtaką Ukrainoje.

Alina Mungiu-Pipidi nagrinėja visuomenės palygindama jas pagal jų prieinamumo laipsnį bei apibrėždama gerovės valstybės sąvoką pagal tokią klasifikavimą. Jos teigimu, pasaulyje tėra tik 20 išsivysčiusių valstybių kurių bruožai pataiko į atviros prieigos režimo tipą. Tokią kiekvienos visuomenės padėtį formuoja pačios visuomenės arba valstybės formavimasis, kaip valstybės santvarka kuriasi ir stiprinasi. Šioje sąvokoje ypatingai svarbus institucijų vaidmuo.

Verena Fritz savo veikale nagrinėja visuomenių ir jų valstybinių įstaigų transformavimąsi. Autorė tyrinėdama įvairių visuomenių institucijas transformavimosi metu išskiria kelius transformavimosi būdingus tipus bei procesus. Taikydama visuomenės istorijos ir institucijų transformavimo praktikas V.Fritz apibrėžia skirtumus tarp dviejų Europos esamų valstybių tipų, kapitalistinių ‚senųjų demokratijų‘ bei postkomunistinių Rytų Europos valstybių.

Tiesiogiai su tyrimu susiję tiek Europos Tarybos, tiek Europos Sąjungos, tiek Ukrainos teisės aktai nurodo kokius principus įtvirtino šios su tyrimu susijusios šalys, ir kaip tie suderinami tarpusavyje nagrinėjant tyrimo klausimą.

Metodologija

Pirmojoje darbo dalyje buvo išdėstyti kalbos politikos ir ją paveikiančios sąvokos. Temai nagrinėti naudojamas atvejo studijos metodas, kuris numato atskiro atvejo, paimto iš bendresnės atvejų grupės, tyrimą. Ukrainos kalbos politikos atvejis nagrinėjamas atsižvelgiant į panašioje padėtyje esančių valstybių ypatybes. Kalbant apie postsovietinę erdvę, pažymėtinos tokios valstybės kaip Latvija bei Moldova. Jos dvi išskirtos iš kitų dviejų postsovietinių valstybių pogrupių, atitinkamai į ES įstojusių valstybių bei į ES besiintegruojančių valstybių. Šitas dvi valstybes taip pat apjungia jų demografinė padėtis tautinės sudėties prasme.

Empiriniame tyrime nagrinėjamos trys hipotezės. Pirmiausia, palyginant pačias Ukrainoje gyvenančias tautines mažumas, jų dydį, padėtį ir sąsają su europeizacijos procesais Ukrainoje. Pagrindinė mintis kuri buvo išskirta užduoda klausimą ar vengrų tautinė mažuma nepaisant savo nedidelio kiekio sukuria daugiau barjerų Ukrainos integracijai į ES struktūras palyginus su rusų mažuma. Ši hipotezė pasirinkta dėl tam tikrų įtampų kilusių tarp Ukrainos bei Vengrijos valdžių. Antra hipotezė siūlo pažvelgti į skirtumus tarp europeizacijos bei demokratizacijos bei atsakyti į klausimą, ar Ukrainai būdinga taikyti demokratizacijos principus didesne apimtimi negu europeizacijos nepaisant jos siekio integruotis būtent į ES struktūras bei kaip šios teorijos derinamos tarpusavyje? Vidutinio nuotolio teorija siūlo nagrinėti pasirinktą problemą remiantis parengtais apibendrinamais bei sujungus pasiūlytas teorines idėjas su empiriniu tyrimu.

Hipotezėms ištirti tyrime naudojama informacija iš Ukrainos teisės aktų, Venecijos Komisijos nuomonių Ukrainos atžvilgiu, kiti atsiliepimai dėl tam tikrų teisės aktų, sociologiniai kiekybiniai tyrimai (pvz. gyventojų surašymo duomenys, gyventojų apklausų duomenys, analitiniai straipsniai, žiniasklaidos pranešimai, Ukrainos ir su tema susijusių valstybių valdžios ir opozicijos atstovų pranešimai ir kiti.

Vertas dėmesio ir faktas, kad demografinės padėties Ukrainoje analizė gali būti apsunkinta bei turėti tam tikrus trūkumus dėl aktualios informacijos stokos. Aktualią informaciją dėl gyventojų tikslo skaičiaus bei, kas svarbiausia šiame tyrime, demografinės sudėties, nėra atnaujinama nuo 2001 m. atlikto gyventojų surašinėjimo. Venecijos Komisija vienoje šiame rašto darbe nagrinėjamoje nuomonėje ragino Ukrainos valdžią atlikti atitinkamą kiekybinį tyrimą.

1. KALBOS VAIDMUO TRANSFORMUOJANČIOSIOSE VISUOMENESE: IŠŠŪKIAI DEMOKRATIJAI, DEMOKRATIZACIJOS IR EUROPEIZACIJOS PROCESAMS

Tarp Europos Integracijos vadinamajame Berlyno procese dalyvaujančiųjų arba Susitarimą dėl Asociacijos su ES pasirašiusiųjų ne ES valstybių galima pažymėti būdingus probleminius bruožus, kurie dažniausiai nagrinėjami kaip iššūkiai arba barjerai besiintegruojančiai į ES bendruomenę valstybei. Išskirtinas padidintas korupcijos lygis, nesusiformavusi nacionalinio arba pilietinio identiteto sąvoka, kas, savo ruožtu, gali būti kilę iš prasto valdymo ir turėti neigiamas pasekmes valstybei. Taip pat, įvardyti iššūkiai apsunkina visuomenės transformavimo eigą bei pristabdo valstybių europeizaciją. Europos atveju ši problema būdinga tam tikrai valstybių grupei arba regionui, t. y. Rytų Europos šalims.

Tarp tokias problemas tebeturinčių valstybių postsovietinėje erdvėje galima išskirti Moldovą, Baltarusiją, Gruziją, Ukrainą ir kitas. Įvardytos valstybės priklauso vienai tai pačiai grupei, t. y. postsovietinių valstybių vadinama grupė. Pati ši grupė yra didesnė, jai taip pat priskirtinos Lietuva, Latvija ir Estija. Magistro darbe nagrinėjamas Ukrainos atvejis atsižvelgiant į šios grupės kai kurių valstybių padėtį bei patirtį nagrinėjamoje srityje. Pastebėtina, kad iš sąrašo esančių valstybių trys minėtos, t. y. Lietuva, Latvija ir Estija yra pilnai integravusios į ES, ir trys kitos (Ukraina, Moldova, Gruzija) išreiškia norą bei daro tam tikrus veiksmus norėdamos integruotis į ES.

Ukrainos politika kalbos ir tautinių mažumų srityse, be abejo, verta dėmesio, kadangi viešojoje erdvėje bei tarptautinių santykių lygmenyje išskiriamos tokios problemos kaip tautinių mažumų Ukrainoje nesusitarimai su Ukrainos valdžios institucijomis ir *vice versa*, kas pritraukia ES institucijų bei komisijų dėmesį ir jų siekį apginti pamatines ES vertybes, ypač aktualias dėl nesusipratimų, susijusių su Ukrainoje gyvenančiais Vengrijos bei Rumunijos valstybių tautos atstovais. Tokiu būdu, paliečiama Ukrainos integracijos į ES, kurios raidoje sukeltos tam tikros kliūtys suderinant Ukrainos priimamus įstatymus su ES nustatytais principais, tema.

1.1. Atviros ir uždaros prieigos visuomenės

Tarp Europos dalyje esantiems postsovietinėms valstybėms būdingų bruožų neabejotinai išskiriamas jų noras artėti prie Europos Sąjungos, taikyti ES politiką, reguliavimus bei integruotis į ES ekonominę erdvę ir kitas struktūras. Tačiau, tokią užsienio politikos viziją turi ne visos postsovietinėje Europoje esančios bei į ES nesiintegravusios valstybės. Tyrinėjant skirtingus atvejus siekiant palyginti dviejų atskirų valstybių padėtį korupcijos prevencijos bei tų įtakos visuomenei atžvilgiu, dažnai panaudojama bei taikoma vyriausybės arba valdysenos efektyvumo, ir demokratiškos valdysenos analizė. Tarp demokratizacijos procesui kylančių kliūčių išskirtina

korupcija, kuri, savo ruožtu, vertinama kaip būdingas uždaros prieigos visuomenėms bruožas, kuris prieštarauja Europiniams bei atviros prieigos visuomenių vertybiniais principams. Todėl, nagrinėjant visuomenių transformavimąsi yra svarbu atsižvelgti į korupcijos vertinimą arba korupcijos suvokimą bei į visuomenių pasirinktus transformavimosi kelius ir tų eigas. Ukrainos atveju, korupciją ne sykį buvo pripažinta neleidžiančia Ukrainai daryti pažangą jos derybose dėl kandidatės į ES statuso gavimo kliuviniu, taip pat Narystės veiksmų planą suteikimo Ukrainai pareiškiant norą įstoti į NATO. Savo veikale Alina Mungiu-Pipidi kelia klausimą dėl korupcijos esmės bei tos santykio su valstybės arba visuomenės gerove, demokratiją bei visuomenės atvirumu. Mungiu-Pipidi teigia, jog pasaulyje egzistuoja tik 20 valstybių kurios tėra pilnai išsivysčiusios ekonomine ir politine prasme. Taigi, pasak Mungiu-Pipidi, tokių valstybių valdysenos pamatas būtų pagrįstas etinio universalizmo teorijos naudojimu. Atviros prieigos visuomenės lygį pasiekusioms šalims būdinga naudoti pilietybės sąvoką valdžių padalijimo principui įgyvendinti, valstybės institucijų autonomijos principą ryšyje su lobizmu. Taip pat, kalbant apie viešųjų šaltinių paskirstymą, pažymėtina, jog atviros prieigos visuomenėse naudojamas etinio universalizmo principas. Tokio tipo visuomenėse griežtai ir ryškiai atskiriama viešoji erdvė nuo privačiosios, būdingas individualistinis mentalitetas sąvoka bei egzistuoja nuolatinė valdžios (atstovų) atskaitomybė. Tai ypač būdinga Skandinavijos valstybėms. Korupcija jų atvejais taip pat prilyginama smurtui, kuris, savo ruožtu, nusako kelių žmonių veiksmus atimant iš bendrai uždirbto turto sau¹. Nagrinėjant Ukrainos atvejį, korupcijos vertinimas bei tos ryšio su Europinių principų ir vertybių taikymu analize turi aukštą svarbą, kadangi Ukrainos įvertinimas korupcijos atžvilgiu yra itin prastas. Taip pat atsižvelgiant į Korupcijos suvokimo indeksą, pastebėtina, kad Ukraina užima paskutinę vietą tarp Europos valstybių kas savaime yra blogas rodiklis ir be abejo neleidžia Ukrainai pasiekti teigiamų rezultatų Integracijos į ES struktūras kelyje. Istorškai situacija atrodė kiek kitaip, pavyzdžiui, 1999 metais pagal korupcijos suvokimo lygį iš skirtingų pasaulio valstybių Ukraina buvo 75-oje vietoje kartu su Moldova, kuomet Lietuva 50-oje, Baltarusija su Latvija 58-oje, Rusija 82-oje. 2020 metais Ukraina užėmė 117 vietą ir reitinge atsидūrė šalia ekonomiškai silpnų Afrikos valstybių, vis dar vertinimas buvo geresnis negu Rusijos. Tuo pačiu reitingu Lietuva ir Latvija buvo įvertinti žymiai geriau, t. y. 35 ir 42 vietos, patį geriausią vertinimą turėjo Estija (17 vieta, kartu su Islandija), kas buvo geriausias rodiklis tarp postsovietinių valstybių².

Mungiu-Pipidi veikale išskiriami trys uždaros prieigos visuomenių (valdžių) tipai; patrimonializmas, konkurencinis partikuliarizmas, ir hibridinis tipas. Paskesnis turi daugiau atviros

¹ Alina Mungiu-Pippidi, *The Quest for Good Governance*, Cambridge (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), žiūrėta 2022 m. sausio 19 d.

² "CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX. 2021", Transparency International, žiūrėta 2022 m. sausio 19 d., <https://www.transparency.org/en/cpi/2021>.

prieigos visuomenės bruožų palyginus su bet kuriuo iš kitų dviejų minėtų. Taigi, pirmas, patrimonializmas arba neopatrimonializmas reiškia valdysenos tipą, kuriame tėra vieno valdžioje esančio žmogaus diktatas. Sekantis, konkurencinis partikuliarizmas pasižymi rinkimais (kurie bent iš dalies yra atviri). Taip pat yra panaši sąvoka, konkurencinė korupcija. Konkurencinio partikuliarizmo modelį turinčiuose režimuose dažniausiai tikimasi kad su vienos tos pačios arba panašių socialinių grupių atstovais būtų elgiamasi taip pat. Paskutinis uždaros prieigos tipo modelis būtų hibridinis, kuris turi tiek patrimonializmo, tiek atviros prieigos valdžios tipo bruožus. Hibridinis tipas pasižymi valdžios atstovų atsakomybės prisiėmimu. Tiesa, tai įmanoma tik valdžios atstovams išėjus, tai yra, kadencijai pasibaigus arba jiems atsistatydinus³. Taip pat, hibridiniam režimui būdingas paryškintas (paliginus su patrimonializmu), tačiau vis tiek dalinis, gebėjimas atskirti privatųjį nuo viešojo. Autorė mano, kad daugelis demokratinų valstybių knygos rašymo metu (2015 m.) išliko ant ribos tarp konkurencingo partikuliarizmo ir hibridinio režimo, tarp kurių išskiriami ir kai kurios Rytų Europos valstybės. Etninis universalizmas yra būdinga daugeliui Vakarų valstybių visuomenių teorija. Mungiu-Pipidi nagrinėja keletą visuomenių jų atsparumo korupcijai kontekste. Pavyzdingu laikydama Danijos atvejį Mungiu-Pipidi pažymi trys taisyklės normoms kad tos turėtų teisinę galią (būtų pripažintos įstatymais); pirmiausia, tai turi tarnauti bendram labui, naudoti proporcingumo principą dalijant materialinį turtą subjektams, ir priimant sprendimus neperžengti įstatymo ribų. Šios nuostatos gali būti taikomos nagrinėjamų šalių atvejams studijuoti. Remiantis aukščiau išdėstytu bei atsižvelgiant į korupcijos padėtį Ukrainoje, į jos besidemokratizuojančią bendrą padėtį, į politinės sistemos ypatybes, galima teigti, kad Ukraina yra ant ribos tarp konkurencinio partikuliarizmo hibridinio režimo šalis.

1.2. Tuštumas, demokratijos nuosmukis ir *„etnopopulizmas“*

Demokratijos reiškinys dažnai vartojamas visuomenių tranzitologijos mokslo kontekste, tiek kaip besitransformuojančios valstybės tikslas, tiek kaip bendrų vertybių sritis. Analizuojant tokiam etape besančias valstybes būtų tinkama apibrėžti demokratijos pagrindines sąvokas derinyje su gyventojų įsitraukimu bei jų santykį su valdžia. Demokratijos sąvoka apibrėžiama įvairiomis panašiomis koncepcijomis, tačiau gali būti skirtingai pavartota atskiruose kontekstuose. Įvairūs politinės minties veikėjai skirtingai ją apibrėždavo politinės minties egzistavimo laiko atkarpoje. Esminis dalykas traktuojamas kaip daugumos santykis su mažuma; daugumai išrenkant mažumą kuri tam tikram terminui klausosi bei atstovauja daugumai. Demokratinėse valstybėse piliečiai (arba

³ Licia Cianetti, „Consolidated technocratic and ethnic hollowness, but no backsliding: reassessing Europeanisation in Estonia and Latvia“ *East European Politics*, 34:3, 317-336 (2018), <https://doi.org/10.1080/21599165.2018.1482212>.

gyventojai įstatymo nustatytais atvejais) turi balsavimo teisę, kurią jie išreiškia bendro slapto balsavimo metu, kuri įvyksta periodiškai, t. y. rinkimai. Pavyzdžiui, Sovietų Sąjungoje rinkimams buvo būdinga visiška alternatyvos stoka. Ši balso teisės atgavimo ypatybė buvo viena svarbiausių postkomunistinės Rytų Europos transformacijos prasme. Tačiau bendresniame lygmenyje demokratijos sąvoka naudojama kaip tam tikrai valstybių grupei būdingas bruožų rinkinys iš kurio sprendžiant daromos tam tikros išvados tų arba kitų valstybių atžvilgiu siekiant įvertinti tam tikros valstybės bendrą politinę padėtį. Rinkimai ir jų rezultatai parodo visuomenėje vyraujančias nuotaikas jų laikotarpiu; rinkimai taip pat laikomi valdžios sudėties įvertinimo arba pakeitimo instrumentu. Kalbant apie politinius režimus, tų Rytų Europos valstybių atvejais Europos integracijos atžvilgiu pastaruoju metu (2015-2020 m.) dažnai vartojama „demokratijos nuosmukio“ (*democracy backsliding*) sąvoka. Tai yra lemtinga režimo raidos ypatybė ir tam tikrų valdančiųjų atstovų veiksmų rezultatas. Pagrindinė tokios sąvokos atsiradimo priežastis turi šiose valstybėse valdžioje tebesančių partijų politikos kilmę, ypač Vengrijos ir Lenkijos atvejais. Vengrijoje 2010 m. į valdžią atėjusi tuo metu dar proeuropetiškioji dešinioji partija Fidesz pasikeitė tiek pati, tiek pradėjo keisti Vengrijos vidaus bei užsienio politikos aspektus. Lenkijoje 2015 m. atėjusi konservatyvioji partija PiS, palyginus su Fidesz turi bendrus bruožus kalbant apie tų vidaus politiką bei politiką ES atžvilgiu. Tačiau Ukrainos atžvilgiu pastebėtina, kad PiS politika žymiai skiriasi nuo Vengrijos valdžios veiksmų. Vengrijos-Ukrainos santykių kontekste ši problema yra ypač svarbi, kadangi ta liečia tiek valdančiųjų partijų politikos bei režimų palyginimą, tiek pačią Ukrainos valdžios vykdoma kalbos politiką. Problema taip pat aktuali todėl kad Vengrija yra ES valstybė narė, kuri įsitraukia į pagrindinius ES sprendimų priėmimo procesus tiek Europos Parlamente, tiek EST, taip pat kitose institucijose bendradarbiaudama su kitomis ES valstybėmis narėmis⁴.

Tačiau demokratinėse valstybėse gali atsirasti trūkumai jų sistemose. Savo straipsnyje, Licia Cianetti išskiria dvi pagrindines tarpusavyje susijusias sąvokas. Pirmiausia, tai yra minėtasis „demokratijos nuosmukio“ reiškinys, kuris dažnai minimas Lenkijos bei Vengrijos politiniame kontekste atsižvelgiant į 2020 metais jose prie valdžių esančias partijas bei jų įgyvendinamą politiką. Taigi, „demokratijos nuosmukiu“ dažniausiai įvardijamas nukrypimas nuo pagrindinių demokratiškosios vertybių, principų, ir nuostatų. Antras reiškinys nurodomas kaip „demokratijos tuštumas“ (democratic holloweness), kas reiškia tiek kaip status quo bepalaikanti sudedamoji dalis, tiek tam tikro politikos lygmens konstanta. Latvijos arba Estijos kontekste „tuštumos“ sąvoka siejama su etniniu nacionalizmu, įskaitant valstybinę politiką tautinių mažumų atžvilgiu. „Tuštumas“ ypatingai suvokiama valstybinių institucijų lygmeniu kaip žema motyvacija palaikyti žmonių tarpusavio diskusijas ir dialogą. Tačiau autorė taip pat nurodo skirtingą reikšmę turinčią sąvoką „ištuštėjimas“,

⁴ Christina Griessler, Elek, F., “Hungary, an anti-role model for successful EU integration?”, *ÖGfE Policy Brief*, 14 (2021), <https://www.oegfe.at/policy-briefs/hungary-an-anti-role-model-for-successful-eu-integration/?lang=en>.

kuri, tikėtina, labiau tiktina Latvijos kalbos politikai apibrėžti. Demokratijos nuosmukį, pasak autorės, turėtų lemti politikų elgesys priimant bei vykdant tam tikrus politinius sprendimus, įgyvendinant tam tikrą vidaus politiką. Šių idėjų visuma taip pat įtakoja tam tikros valstybės veiksmus kalbos arba bet kurios politikos atžvilgiu.

Nepaisant to, kad ES teisės aktuose dėl įstojimo į ES nėra atskiro ‚*acquis*‘ dėl mažumų teisių kalbant apie Latvijos ir Estijos integraciją į Europos Sąjungą, pažymėtina, kad ES priverstė šių valstybių valdžias sušvelninti kalbos reikalavimus įdarbinimui, supaprastinti natūralizacijos procesą (‚nepiliečių‘ kategorijai), bei įsteigti atitinkamas integravimosi programas. Autorės teigimu, etnocentristinė ir neoliberali raida pasipildė viena kitą Latvijos atveju. Tautos išlikimas buvo tiesiogiai siejamas su valstybės gerove. Taip pat straipsnyje išskiriama ‚nacionalistinio neoliberalizmo‘ sąvoka, kuriai būdingi ‚vienos dominuojančios tautos‘ valstybės bruožai, apribojantys tautinių mažumų teises.

Šiame etape taip pat būtų svarbu paminėti ‚etnopolulizmo‘ sąvoką, kurią išsamiai ištirta Vachudovos straipsnyje, kuriame ši sąvoka nagrinėjama ‚demokratijos nuosmukio‘ kontekste⁵, svarbu pažymėti, kad tiek Vengrijai, tiek Lenkijai būdingi šiuodu trūkumai. Verta dėmesio ir paminėtos nepriklausomybės arba suvereniteto atkūrimas Rytų Europos valstybėse kaip atspirties tašką, kas vertintina kaip viena priežasčių įvairių nuomonių atsiradimui naujai gimusiose pliuralistinėse visuomenėse.

Etnopolulizmo sąvoka gali būti aktuali kalbant apie valdžios struktūras formuojančias šalis (interesų grupes, partijas). Vengrijos bei Lenkijos atvejais tokių valdančiosios daugumos veiksmų seka pastebima minėtoms partijoms (*Fidesz*, *PiS*) atėjus į valdžią. Ukrainos atvejis gali būti apibrėžtas skirtingai, kadangi Ukrainos politinei sistemai stinga pastovumo palyginus su Vengrija arba Lenkija. Taigi, pažvelgus į visas Ukrainos parlamente 2022 m. pradžioje tebesančias partijas, pastebėta, kad tik vienai iš visų partijų (*Batkivščyna*) būdingas sėkmingas perrinkimas per pastaruosius 20 metų, t. y. ši politinė jėga yra pati seniausia iš visų šiuo metu (2022 m.) į Ukrainos parlamentą išrinktų. Vengrijos ir Lenkijos politinėms partijoms būdingas stabilumas, ypač kalbant apie Lenkijos politines partijas; jos didžiąja dalimi nesikeičia nei formos nei turinio prasme, t. y. jos stabilumas pasižymi tiek kadencijų kiekiu, tiek jų deklaruojama programa bei tos laikymosi. Tai pabrėžia Ukrainos nuo Lenkijos arba Vengrijos politinių sistemų esminius skirtumus laiko ištestavimo prasme. Kita vertus, Ukrainos atveju politinėms partijoms būdingas taip vadinamas kaitaliojimas, kuris pasižymi nuolatinio partijos atsinaujinimu bei persivadiniu, t. y. formos keitimu. Šiuo atveju darytina prielaida, jog postsovietinėse valstybėse politinėms partijoms stinga stabilumo bei reikalingi nuolatiniai ‚atsinaujinimai‘.

⁵ Milada Anna Vachudova, „Ethnopolulism and democratic backsliding in Central Europe“, *East European Politics*, 36:3 (2020), <https://doi.org/10.1080/21599165.2020.1787163>.

Atskirai atsižvelgtina į 2019 m. naujoviškos politinės jėgos protrūkį Ukrainos politikoje. Volodymyro Zelenskio pergalė vertinama kaip unikali Ukrainos prezidentų rinkimų istorijoje jų rezultatų prasme; jis surinko daugiausia balsų tarp kadaise dalyvavusių kandidatų.

Apibendrinant, darytina išvada, kad nepaisant tam tikros valstybėje tebesančio deklaruojamojo demokratinio bei atviro tipo valdančiojo režimo, jos sistemoje vis dar gali atsirasti trūkumai, tokie kaip Vengrijos arba Lenkijos atveju vadinami „demokratijos nuosmukio“ pavyzdžiai. Be to, tokioms valdžioms išlikti gali būti pasitelktas etnopolulizmas. Kitais žodžiais, narystė Europos Sąjungoje arba priklausymas kitoms atviro tipo tarptautinėms struktūroms negarantuoja galimų vidinių trūkumų atsisakymo nei apsaugo nuo jų.

Kalbos politika kaip viena iš valstybės/vyriausybės vykdomų veiksmų šalies gyventojų atžvilgiu tiesiogiai atspindi vyriausybės viziją bei mąstymą dėl šio klausimo. Mažumų (ne)įtraukties problematika uždaro priegys visuomenėse turi valdžioje viešpataujančių principų bei veiksmų kilmę, kas nulemia tokių mažumų vaidmenį visuomenėje ir valstybėje. Svarbu išmanyti politinę sistemą tam tikroje valstybėje siekiant išsamiau analizuoti jos sprendimų priėmimo procesų ypatybes bei vientisam politiniam mechanizmui suprasti. Ukrainos valdžios sistema apibrėžiama kaip pusiau prezidentinė respublika, turinti tris pagrindinius valdžios institutus, t. y. prezidentą, parlamentą ir vyriausybę. Dviem iš trijų atvejais jų sudėtis nulemiama piliečiais, vyriausybės sudėtis taip pat priklauso nuo piliečio balso, tačiau netiesioginiu būdu. Esminė problema kalbant apie šiuos valdžios subjektus būtų jų atstovų elgesys, atskaitomybė ir bendras permatomumas (ang. *transparency*). Tokiu būdu, režimo forma bei struktūra paveikia jo veiksmus, iš jų kalbos politiką.

1.3. Valstybės kūrimasis, stiprinimas, ir demokratizacija

Laiko atkarpa, kurią svarbu paminėti norint suprasti analizuojamą temą nagrinėjamos valstybės grupių istorijoje, prasideda nuo Sovietų Sąjungos griūties periodo. Tačiau norint suprasti palyginamųjų valstybių veiksmus kalbos politikoje, svarbus ir ikisovietinis jų istorijos periodas. Visuomenės transformavimo periodas tiek Rytų Europos, tiek postsovietinėms valstybėms prasidėjo 1990-ųjų pradžioje joms atkūrus nepriklausomybę arba atgavus teisę savarankiškai rinktis vidaus bei užsienio politikos ypatybes. Nepriklausomybių atkūrimas Sovietų Sąjungos vadinamosiose „Respublikose“ prasidėjo nuo piliečių susidomėjimo naujai prieinama ir išslaptinta informacija bei susibūrimų arba demonstracijų įvairių miestų aikštėse Gorbačiovo persitvarkymo periodu apie 1986 m. ir baigėsi nepriklausomybių *de jure* paskelbimu 1990-1991 m.. Atkūrus nepriklausomybę Europos dalyje esančios valstybes susigrąžino vienos oficialios kalbos statusą, t. y. Baltarusijoje, Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Moldovoje, ir Ukrainoje rusų kalba prarado oficialų valstybinės kalbos

statusą kuris tačiau buvo įteisintas, šioms valstybėms buvus Sovietų Sąjungos sudėtyje. Baltarusijoje ir Latvijoje buvo bandymai sugražinti rusų kalbai oficialios kalbos statusą, pirmajame sėkmingas (bet nevienareikšmiškas), antrajame nevykęs. Taip pat Ukrainoje 2012 m. Parlamentas priėmė rusų ir kitoms mažumų kalboms palankesnę įstatymą, kuris, atėjus kitai valdžiai, t. y. proeuropetiškoms ir prodemokratinėms partijoms, buvo panaikintas. Kalbant apie šiuos pokyčius atitinkamų valstybių gyventojų atžvilgiu, verta paminėti, kad Baltijos šalims atkūrus nepriklausomybę buvo svarbu nuspręsti tautinių mažumų imigravusių nuo 1944 m. likimą pilietybės suteikimo prasme. Latvijos ir Estijos atvejais svarbu atsižvelgti į jų tautinių sudėčių Sovietų Sąjungos griūties metu, tai yra 1989-1991 metais. Remiantis duomenimis, 1989 m. Latvijoje gyveno 53% latvių, 37% rusų, kuomet Estijoje 59% estų ir 30% rusų. Susiklosčiusi padėtis ir baimė dėl galimos Sovietų imigrantų įtakos politikai privertė Latvijos ir Estijos valdžias įvesti „nepiliečio“ teisinę sąvoką pilietybės suteikimo atžvilgiu siekiant neleisti neturintiems pakankamo ryšio su atitinkamomis valstybėmis žmonėms įgyvendinti jų politines teises bei turėti išplėstinę prieigą prie įstatymo leidžiamosios valdžios institucijos, atitinkamai rinkti ir būti išrinktiems. Šiose valstybėse tokiai gyventojų kategorijai buvo keliamas kalbos mokėjimo reikalavimas norint tapti piliečiais⁶.

Lietuvos politika pilietybės suteikimo atžvilgiu nepriklausomybės atgavimo metu buvo panaši į Ukrainos arba Baltarusijos veiksmus, kas reiškė pilietybės suteikimą visiems tuo metu gyvenusiems valstybės teritorijoje. Kita vertus, Lietuvos atveju tai buvo pasiekta per derybas dėl Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties, kuri buvo pasirašyta Lietuvos ir Rusijos aukščiausios valdžios atstovais. Ši sutartis, savo ruožtu, vertinama kaip didelis pasiekimas Lietuvos – Rusijos santykių kontekste, tačiau Rusijos valdžios atstovai ignoroja bei vengia viešai minėti pačią sutartį ir jos detales. Taigi, atkurdama nepriklausomybę Lietuva pasirinko švelnesnių reikalavimų taką pilietybės suteikimo prasme tuo metu Lietuvos teritorijoje gyvenusiems žmonėms; kalbos mokėjimo bei sėslumo cenzo reikalavimai šiai gyventojų kategorijai nebuvo keliami⁷. Panašiai pasielgė Baltarusijos ir Ukrainos valdos.

Verena Fritz nagrinėdama valstybės kūrimąsi atsižvelgia į Europos ankstyvąjį valstybingumo modelį bei į Maxo Weberio teorinį reiškinį, jog valstybė yra galią monopolizuojantis darinys. Valstybės kūrimasis tačiau gali skirtis bei priklausyti nuo laiko atkarpos, kada tai vyksta. Pagrindinis skirtumas tarp „senųjų demokratijų“ bei postkomunistinių Rytų Europos valstybių, pasak Fritz, pasireiškia valstybingumo principų stiprinimu bei kūrimusi, t. y. Vakarų senosios demokratijos gali peržiūrėti savo konstitucinių normų ypatybes, kai Rytų Europos valstybės tokias normas formuoja dalimi atsižvelgdamos į Vakarų Europos valstybių patirtį. Rytų Europos padėtis valstybės kūrimosi

⁶ Office of Citizenship and Migration Affairs Republic of Latvia, “Acquisition of the status of a non-citizen”, pmlp.gov.lv, atnaujinta 2022 m. vasario 2 d., <https://www.pmlp.gov.lv/en/acquisition-status-non-citizen>.

⁷ Dovilė Jakniūnaitė et al., *LIETUVOS IR RUSIJOS SURARTIS DĖL TARPVALSTYBINIŲ SANTYKIŲ PAGRINDŲ. MOKSLO STUDIJA*. (Vilnius: MRU, 2021), 56, 193, 201.

atžvilgiu suteikia kone unikaliausią galimybę pažvelgti į šį procesą bei sulygtinti įvairiausių valstybės kūrimosi bei demokratizacijos atvejus. Tuo pačiu išskirtina ir valstybių kūrimosi banga kuri prasidėjo 1990-ųjų pradžioje Rytų Europoje bei dalyje jos valstybių tęsiasi iki šiol (2021 m.). Vienas besidemokratizuojančiųjų Rytų Europos valstybių tikslų laikytina Valdysenos kokybė (ang. The quality of governance), kurį pasiekusi valstybė būtų laikoma didžiąja dalimi užbaigusi transformavimosi procesą. Tačiau ši sąvoka turi tam tikrus trūkumus, pvz. yra labai bendra iš esmės. Taip pat veikale išskiriamos dvi sąvokos, „valstybė kaip problemų šaltinis“ ir „valstybė kaip sprendimas“. Tačiau išsamesniam valstybės vertinimui taikytini dar du kintamieji, t. y. valstybingumo padėtis kuri gali būti arba pajėgi arba anarchinė (nevykusi). Valstybės pajėgumą, savo ruožtu, nulemia 3 veiksniai: sugebėjimas formuoti politiką (priimant sprendimus), ją sklandžiai vykdyti bei kontroliuoti. Pirmas veiksnys yra gyvybiškai svarbus valstybės pajėgumui, tačiau postsovietinėse valstybėse gali būti apsunkintas dėl išsiritino teisės viršenybės principo taikymo; sprendimo priėmimas taip pat svarbus politinio režimo kontekste kadangi reikalauja parlamento ir prezidento dalyvavimo (pvz. autoritarinėje Baltarusijoje šis procesas kontroliuojamas prezidento). Sprendimų įgyvendinimas skiriasi atvejis nuo atvejo bei tiesiogiai priklausomas nuo politinio režimo, pvz. neišsivysčiusiose silpnosiose demokratijose sprendimų priėmimo procesas sudėtingas ir sunkus iš esmės o priimti sprendimai gali būti išvis ignoruojami. Kontrolė svarbi priimtų-vykdomų sprendimų sklandžiai veiklai tikrinti. Uždaros ir atviros prieigos visuomenėse šio veiksnio supratimas skiriasi, pvz. Sovietų Sąjungoje prirėkdavo ‚komisijų siuntimo iš Maskvos‘ norint užtikrinti institucijos ar įmonės tvarią veiklą, tokiu būdu kontrolė buvo stipriai centralizuota. Kontrolės mechanizmas skiriasi ir atskaitomybės prasme, autoritarinėse sistemose kontrolės ataskaitos skirtos valstybės vadovui, bet atvirose režimuose viešai atskaitoma parlamentui. Trečiasis veiksnys, korupcija, savo ruožtu turi du potipius, palaikanti bei apsauganti. Palaikantis potipis būdingas atviros prieigos bei demokratinėms sistemoms, kai apsaugantis veikia uždaroje, hibridiniuose bei autoritariniuose režimuose. Palaikantis potipis turi tikslą įsitikinti, jog sistemos struktūros veikia sklandžiai bei laikosi įstatymų. Apsauginis potipis labiau skirtas išsaugoti esamas valdžios struktūras, ir šiam potipiui būdingos tokios priemonės kaip politinių oponentų persekiojimas. Apsaugančio potipio egzistavimas nulemia derlingą dirvą korupcijai. Nemažai svarbus yra pokyčio procesas, kaip valstybė transformuojasi ir kaip tai paveikia šiuos kriterijus, kadangi institucijų veikimas svarbus kaip nenutrūkstamas reiškinys tarnaujantis šalies gyventojams bei sklandžiam valstybės funkcionavimui. Institucijų pasikeitimo procesas iš esmės turi tris elementus, t.y. Sovietų Sąjungos griūties kontekste išskiriami tokie bruožai, kaip institucijų pablogėjimas, atstatymas ir atkūrimas (ang. *deterioration, re-building, restoration*) (Fritz 2007).

Kalbant apie Sovietų kariuomenės išvedimą iš Baltijos šalių, galima išskirti esminį Rusijos valdžios požiūriu ir elgsenos skirtumą kiekvienos iš trijų Baltijos šalių atžvilgiu, kuris iš dalies

paaškinamas minėtos Lietuvos-Rusijos sutarties pasirašymu. Latvijos ir Estijos atvejais tokių sutarčių su Rusija nebuvo pasirašyta, kas iš vienos pusės gali turėti teritorinių nesutarimų (*Abrene/Pytalava, Ivangorod*), ir tautinių mažumų skirtingą kiekį palyginus su Lietuva, kas buvo Sovietų okupacijos pasekmė. Nepriklausomos Rusijos veiksmai išvedant kariuomenę iš Baltijos šalių skyrėsi kiekvienos Baltijos valstybės atveju. Sunkiausiai derėtis dėl kariuomenės išvedimo ėjosi Estijos ir Rusijos šalims, tačiau panaši situacija buvo ir tarp Latvijos ir Rusijos. Esminis klausimas buvo išėjusių iš tarnybos karių apgyvendinimas arba išsiuntimas į kilmės valstybę. Latvijai sutikus suteikti buvusiems kariams teisėtą pagrindą pasilikti, panašių veiksmų prisiėmė ir Estijos vadovybė⁸. Praėjus apytiksliai dešimtmečiui po Sovietų kariuomenės išvedimo, trys Baltijos šalys tapo dviejų tarptautinių organizacijų valstybėmis narėmis tuo įtvirtinusios savo geopolitinį pasirinkimą ir pasiekusios rezultatą savo užsienio politikoje. 2004 m. Lietuva, Latvija ir Estija tapo ES ir NATO valstybėmis narėmis. Tais pačiais metais, Ukrainoje vyko dvikova, kuri iš esmės tapo tam tikru lūžio tašku Ukrainos geopolitinėje istorijoje, kai patys 2004 m. Ukrainos Prezidento rinkimai pasireiškė apibrėžtais juose dalyvavusių kandidatų užsienio politikos skirtingais požiūriais.

Tačiau nagrinėjant nepriklausomybės atkūrimo atvejį Sovietų Sąjungos griūties kontekste, pažymėtina, kad Ukrainos atvejis turėjo reikšmingus skirtumus tiek atsižvelgiant į šalies teritoriją, tiek į Ukrainos disponuojamų ginklų kiekį bei to tipus. Esminis skirtumas buvo Ukrainos branduolinio ginklo disponavimas bei su juo susijusios problemos, kurioms išspręsti prireikė tarptautinių derybų bei atskiros sutarties pasirašymo, t. y. įsteigto 1994 m. Budapešto Memorandumo. Ukrainos valdžia sutiko atsisakyti turėto branduolinio ginklo arsenalo su saugumo bei nepuolimo garantijomis pasirašant Jungtinės Karalystės, Jungtinių Amerikos Valstijų, Rusijos, taip pat Baltarusijos ir Kazachstano valdžios atstovams⁹. Tačiau 2014 m. viena pasirašiusių šalių, t. y. Rusija, pažeidė neginčijamą Ukrainos suvereniteto įpareigojimą bei aneksavo tos dalį. Apibendrinus, darytina išvada, jog atgavusių nepriklausomybę šalių požiūris į valstybės kūrimasis skyrėsi.

Taip pat, susietuose su kalbos padėtimi Ukrainoje tyrimuose svarbu apibrėžti kalbų zonas Ukrainos žemėlapyje. Remiantis Arel ir Charnysh veikalais, galima išskirti trys regionus Ukrainoje kurie skiriasi tarp savų kalbų vartojimo prasme^{10 11}:

1. Vakarų ir centro regionai, kuriuose kalbama ukrainiečių kalba;
2. Pietų ir rytų regionai, kuriuose kalbama tiek rusų, tiek ukrainiečių kalba;

⁸ Richard C. M. Mole *The Baltic States. From the Soviet Union to the European Union*. Routledge, 2012. 121-138.

⁹ Mariana Budjeryn. "The Breach: Ukraine's Territorial Integrity and the Budapest Memorandum." WOODROW WILSON INTERNATIONAL CENTER FOR SCHOLARS, 2014.

¹⁰ Dominique Arel, „Language, Status, and State Loyalty in Ukraine”, Harvard Ukrainian Studies, 2017-2018, <https://www.jstor.org/stable/44983543>

¹¹ Volha Charnysh (2013) Analysis of current events: Identity mobilization in hybrid regimes: Language in Ukrainian politics, Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity, 41:1, 1-14, <http://dx.doi.org/10.1080/00905992.2012.750288>.

3. Atskiri rytų regionai, kuriuose kalbama rusų kalba;

Tai parodo tam tikrus panašumus su kitomis postsovietinėmis valstybėmis, pvz. Moldova, Baltarusija, Latvija, Estija ir Lietuva. Kiekvienoje iš minėtų išskirtinas panašius bruožus kalbos prasme tebeturintis regionas. Pavyzdžiui, Narva Estijoje, Latgala Latvijoje, Šalčininkų rajonas ir Visagino miestas Lietuvoje. Iš to seka, kad etninė ir kalbos problematika postsovietinėje erdvėje turi aukštą svarbą ir su ta susijusiai valstybinei politikai suteiktinas didelis dėmesys. Tokioje padėtyje, be abejo, egzistuoja atitinkamas proporcingumas rinkimų prasme, kuris pirmą kartą turėjo tam tikrus trūkumus per 2019 m. Ukrainoje vykusius prezidento bei parlamento rinkimus, kai neįprastai didelė rinkėjų dauguma suformavo naują politinę kryptį. Arel taip pat išskiria trys kalbos ginčų veiksnys. Pirmiausia, tai *politinis teisėtumas*, kuris susijęs su etnonacionalizmu sąvoka. Kalba simbolizuoja valdą, ir jos tarpusavyje susijusios. Antras veiksnys, *kalbos praktikų fluidiškumas* kyla iš kalbos kaip visuomenės suformuoto darinio sąvokos. Trečias veiksnys susijęs tiek su valstybe, tiek su visuomene ir mano, kad valstybė priskiria kalbai tam tikrą statusą, (pvz. valstybinė kalba, oficialioji kalba). Tačiau kalba gali turėti padidintą politinį statusą ir sumažintą socialinį statusą ir *vice versa*¹². Pavyzdžiui, rusų kalba Ukrainoje, kuri neturi nei valstybinės kalbos statuso nei regioninės, tačiau apie 30% Ukrainos gyventojų kalba ja kasdien tiek darbe, tiek namuose. Tai gali turėti neigiamą pasekmę ukrainiečių kalbai, nes regionuose kuriuose daugiau vartojama rusų kalba, ukrainietiška kalbantys žmonės turi prisitaikyti prie rusakalbių kasdieniniame gyvenime, bet tokių regionų rusakalbiai, savo ruožtu, galimai ignoruotų ukrainiečių kalbą, iš ko seka, kad ukrainiečių kalbos užmarštis tokiuose regionuose vertinama kaip laiko klausymas, tačiau valstybinė politika šiuo atžvilgiu laikytina vienintele suvaržymo priemone. Panašiai vertėtų vertinti Latvijos atvejį, kur bandymai įteisinti rusų kalbą galėtų sukurti dar didesnę atstumą tarp rusakalbių bei latviakalbių¹³. Pati prasčiausia padėtis pastebima Baltarusijoje su dviem oficialiomis kalbomis, kur rusų kalba beveik visiškai išstūmė baltarusių iš viešosios erdvės. Ukrainoje ligi šiol atsiranda diskusijos dėl kalbų vartojimo valstybiniu lygmeniu tiktai dviejų kalbų atžvilgiu, t. y. ukrainiečių ir rusų. Vengrų ir rumunų kalbų vaidmuo tačiau gali būti didesnis tam tikrose vietovėse kur gyvena šių tautybių atstovai. Akivaizdžiai, patys ginčiai dėl rusų bei vengrų kalbų vaidmens skiriasi iš esmės, atsižvelgiant į atitinkamų nevalstybinių subjektų kiekį, išorinius veikėjus bei galimas pasekmes. Kita kliūtis tyrinėjant Ukrainos demografinę padėtį, pasak autoriaus tėra žmonių susimaišymas, t. y. maišytos šeimos, kuriose gali atsirasti vienas iš tėvų, senelių arba prosenelių kitos nuo šiai šeimai įprastos tautybės arba tiesiog dviejų skirtingų tautybių santuoka. Pavyzdžiui, vaikas turėdamas rusų

¹² Dominique Arel, „Language, Status, and State Loyalty in Ukraine”, *Harvard Ukrainian Studies*, 2017-2018, <https://www.jstor.org/stable/44983543>.

¹³ Сармите Элрте, „Раскол в обществе невыгоден никому“, delfi.lv, žiūrėta 2022 m. balandžio 30 d., <https://rus.delfi.lv/news/daily/versions/sarmite-elerte-raskol-v-obschestve-nevygoden-nikomu.d?id=41963534&all=trueю>

tautybės motiną ir ukrainiečių tautybės tėvą ir *vice versa*. Arel mano, kad tebuvo du rusų tautybės žmonių Ukrainoje sumažėjimo tarp 1989 bei 2001 m. gyventojų surašymų veiksniai. Tarp jų, rusų tautybės žmonių emigravimas į Rusiją ir maišytų šeimų vaikų nuomonės dėl savo tautybės pakeitimas ir atitinkamas jos pasireiškimas gyventojų surašymo metu.

Integracijos į ES struktūras ir stiprinant europines vertybes kontekste svarbu išskirti tam tikrus normatyvinius dokumentus bei teisės aktus, į kuriuos besiintegruojanti valstybė turi atsižvelgti bei pritaikyti jų nuostatas. Europos Sąjungoje yra keletas su žmogaus teisėmis susijusių teisės aktų. Pagrindinis dokumentas yra Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.

Demokratizacijos procesams apibrėžti šiame tyrime remiamasi tokių tarptautinių organizacijų bei institucijų politikomis, kaip ET, Venecijos Komisija ir Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacija (ESBO). ESBO turi trys sritis kuriose įsitraukia siekdama skatinti valstybes bendradarbiauti tarpusavyje. ESBO veikla pasireiškia politinės-karinės dimensijos, ekonominės-aplinkosauginės dimensijos ir žmogiškosios dimensijos sritimis¹⁴. Šiame tyrime atsižvelgiama į pastarąją, t. y. žmogiškosios dimensijos sritis.

1.4. Kalbos politika

Kiekviena pasaulio valstybė turi tautinę mažumą ir tokių mažumų dydžiai dažniausiai pagrindžiami istorinėmis aplinkybėmis. Visada tokių mažumų yra bent keletas. Tautinei mažumai būdinga turėti bei vartoti savo kalbą, kultūros vertybes, papročius ir atitinkamai užimti tam tikrą vaidmenį valstybės tiek politinėje, tiek kultūrinėje srityse. Tautinių mažumų vaidmenį lemia jos dydis, tačiau tai nėra universalus dėsnis. Skirtingose pasaulio valstybėse galioja skirtingi įstatymai tautinių mažumų atžvilgiu. 21-ojo amžiaus Europoje kiekviena valstybė turi bent dalį gyventojų kuri nėra vietinės kilmės arba skiriasi nuo gyventojų daugumos tautybės prasme. Neretai atsiranda susijusios su mažumų veikla bei jų pozicija visuomenėje diskusijos ir problemos. Turėdama bei kontroliuodama sprendimų priėmimo mechanizmą savo teritorijoje valstybė jų padėčiai gali įtakoti. Tokiu būdu kalbos politika turi didelę svarbą gyventojų integravimuisi į visuomenę.

Atsižvelgiant į esamą kultūrų kiekį skirtingose valstybėse, pastebėtina, kad Europos kontinente vyrauja visuomenių tipas, kurių sudėčiai būdinga tautybių įvairovė. Rytų Europos, ypač posovietinių valstybių demografinė sudėtis taip pat yra įvairi mažumų prasme. Kalbant apie Baltarusiją ir Lietuvą, pastebėtina, kad jų tautų sudėtis didžiąja dalimi yra vienoda ir pastebima užimanti apie 85% viso gyventojų skaičiaus dominuojanti grupė (baltarusiai ir lietuviai), nors padėtis

¹⁴ “Who we are”, OSCE, žiūrėta 2022 m. balandžio 30 d., <https://www.osce.org/whatistheosce>.

kalbos prasme vertinama kaip kardinaliai skirtinga. Ukrainos atveju galima pastebėti panašią demografinę padėtį, tačiau rusų tautinės mažumos procentų skaičiumi yra apie 5% daugiau (iš viso apie 15-17%)¹⁵. Tačiau visais minėtais atvejais išskiriama pastaraisiais metais įgijusi ypač didelę reikšmę aplinkybė, tai yra geopolitinė svarba. Atsižvelgiant į Krymo aneksiją 2014 m., pastebėtina, kad pusiasalyje gyventojų daugumą sudaro etniniai rusai, kas turėjo įtaką aneksijos procesui ir kuo pasinaudojo Rusijos valdžia. Ukrainai su laikinai okupuotu Krymo pusiasaliu bei kitomis laikinai okupuotomis teritorijomis kalbos problematika taip pat aktuali. Įsmenintas Rusijos prezidentu V. Putinu Rusijos politinis elitas pagrindžia savo veiksmus siekiu apginti Kryme gyvenančius rusakalbius ir kitus žmones kurie, Rusijos prezidentu teigimu, kankinami Ukrainos valdžios.

Valstybės kalbos politika gali turėti keletą sudedamųjų dalių, kurios tą formuoja. Visų pirma, tiesioginius kalbos politiką paliečiančius įstatymus bei nutarimus priima įstatymo leidžiamoji ir/arba įstatymo vykdomoji valdžia. Ukrainos parlamentas (*Verkhovna Rada*) piliečių išrenkamas penkerių metų kadencijai, t. y. parlamento sudėtis politinių atstovų idėjų prasme gali keistis. Vyriausybė, savo ruožtu, formuojama tiek po rinkimų, tiek kitais įstatymo numatytais atvejais (prezidento įsakymu). Įgyvendinama politika kalbos atžvilgiu tiesiogiai priklauso nuo daugumos parlamente bei vyriausybėje deklaruojamos politikos. Tai buvo pademonstruota 2012 m. Regionų partijai po parlamento rinkimų gavus daugumą bei priėmus prieštarinę kalbos įstatymą. 2019 m. į valdžią atėjęs Volodymyras Zelenskys bei jo atstovaujama partijai tais pačiais metais laimėjus parlamento rinkimus ir užėmus daugiau nei 50% vietų parlamente politika kalbos bei tautinių mažumų atžvilgiu neturėjo reikšmingai pasikeisti nuo 2014-2019 m. kadencijos valdančiųjų partijų vykdomos politikos. Pastebėtina, kad 2010-2020 m. dešimtmečio 2012 m. prasidėjęs bei tebesitęsiantis periodas buvo lemtingas kalbos politikai palyginus su 1989 – 2012 periodu kai galiojo 1989 m. priimtas įstatymas.

Valstybinė kalbos politika kyla iš tos valstybės pagrindinio įstatymo, t. y. Konstitucijos, arba iš atskirų kalbos vartojimo normų bei jos funkcionavimo tam tikroje valstybėje nustatančio įstatymo. Į valstybės teisėkūrą šioje srityje gali reaguoti šios valstybės Konstitucinis Teismas arba atskirais atvejais Venecijos Komisija, kadangi šis įstatymas tiesiogiai susijęs su žmogaus teisių temos problematika. Kaip ir buvo minėta, teisėkūrą kalbos politikoje gali kelti tam tikrą susirūpinimą atitinkamų mažumų Kin-state valdžiose. Latvijos ir Estijos atvejais išorinė reakcija kyla iš Rusijos, kuomet Ukraina sulaukia reagavimo tiek iš Rusijos, tiek iš ES valstybių (Vengrija, Rumunija).

Tėra valstybių grupė kurioje pastebimi tam tikri vystymosi sutapimai istorijos kontekste. Iš išsivysčiusių valstybių grupės išskirtina Norvegija, kaip atviros prieigos visuomenės valstybė. Norvegijos karalystėje gyvena mažumos (pvz. Sami) kurios XX amžiaus 1930 mm. buvo

¹⁵ Національний склад населення, мовні ознаки, громадянство / Графічний матеріал. 2001, žiūrėta 2022 m. balandžio 30 d., http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/graphic#m1.

diskriminuojamos. Norvegijos įstatyme dėl kalbos vartojama čiabuvių sąvoka santykiyje su samiais (Sami) bei jų kalbai suteiktas tiek oficialios, tiek čiabuvių kalbos statusas. Tai parodo atsakingą bei rūpestingą elgesį ne vien su mažumomis bet ir siekį apsaugoti Kin-valstybės neturinčias tautybes. Taip pat, įstatymas leidžia gyventojams kreiptis į Norvegijos Karalystės įstaigas skandinavų, t. y. švedų ir danų kalbomis su Norvegijos įstaigų išsaugoma teise pateikti atsakymą norvegų kalba. Tokią nuostatą buvo priimta atsižvelgus į Šiaurės šalių istorinį bei šiuolaikinį politinį kontekstą, taip pat į lingvistines panašumus tarp šių kalbų. Be to, įstatymas apibrėžia kitas tautinių mažumų kalbas, tarp kurių išskiriamos kvenų, čigonų ir skandoromanų kalbos¹⁶. Latvija laikosi lyvių tautos išsaugojimo politikos ir įstatymo lygmenyje laiko šios tautos kalbą (lyvių k.) atskirai nuo kitų mažumų. Pavyzdžiui, Latvijos valstybinės kalbos įstatyme nustatyta, kad bet kuri išskyrus latvių ir beveik išnikusią lyvių kalba laikoma užsienio kalba¹⁷. Taip pat, šis įstatymas nustato, jog tik latviai ir lyviai laikomos čiabuviais Latvijoje arba pamatinėmis tautomis. Tarp Norvegijos ir Latvijos kalbos įstatymų pažymėtini tam tikri panašumai vykdomoje čiabuvių atžvilgiu politikoje. Pažymėtina, kad kalbant apie šias dvi valstybes, t. y. Latvija ir Norvegija, nei lyvių nei samių mažuma neturi valstybės kurioje šios tautybės būtų laikomos valstybę formuojančiomis žmonių grupėmis, t. y. pagrindinėmis tautomis (*Kin-state*). Ukrainos politika tautinių mažumų atžvilgiu šia prasme turi tam tikrą panašumą, kuris pasireiškia 2021 m. Ukrainos priimtu įstatymu dėl Ukrainos ir Krymo pusiasalio čiabuvių, kuris nustato, kad Krymo totoriai, karaimai ir krymčakai Ukrainoje pripažįstami čiabuviais¹⁸. Įstatymas sulaukė skirtingų reakcijų ir ypatingai didelio nepasitenkinimo iš Rusijos valdžios. Tiesa, įstatymas paskirtas Ukrainoje gyvenančioms bei neturinčioms savo Kin-valstybės už Ukrainos ribų tautinėms mažumoms. Todėl į įstatyme nurodytą čiabuvių grupę nepateko tokios kaip rusai, vengrai, rumunai ir kitos turinčios savo giminingą valstybę už Ukrainos ribų mažumos¹⁹.

Kalbos politika valstybės lygmeniu pasireiškia teisėkūra mokyklinio bei universitetinio ugdymo politikos atžvilgiu. Švietimas yra JT įtvirtintas darnaus vystymosi tikslas ir demokratizacijos proceso ypatybė²⁰. Latvijos atvejis tam tikra prasme gali būti vertinamas kaip unikalus atsižvelgiant į tam tikras ypatybes, pavyzdžiui, Latvijos valstybė apibrėžiama kaip viena rečiausių kuri finansuoja tautinių mažumų mokyklinio ugdymo programas (septyniomis kalbomis: baltarusių, estų, hebrajų, lietuvių, lenkų, rusų ir ukrainiečių) valstybinėmis lėšomis. Baltarusijos valstybė, pavyzdžiui, žvelgia į tokią politiką kiek kitaip; Baltarusijos tebesančių lenkų mažumos mokyklas finansuoja Lenkijos valstybė. Skirtingų požiūrių esmę gali būti paaiškinta įvairiomis priežastimis, pavyzdžiui, naryste

¹⁶ Act relating to Language. 2022. <https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2021-05-21-42>.

¹⁷ Official language law. 1999. <https://likumi.lv/ta/en/en/id/14740>.

¹⁸ ЗАКОН УКРАЇНИ Про корінні народи України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>.

¹⁹ Why Ukraine's legislation on 'indigenous peoples' doesn't include Russians. Meduza. <https://meduza.io/en/cards/why-ukraine-s-legislation-on-indigenous-peoples-doesn-t-include-russians>.

²⁰ Quality Education. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/education/>.

ES, politinių režimų skirtumas iš esmės, visuomenių atvirumo skirtumas, skirtingi demografijos rodikliai ir kiti. Ukrainoje 2017 m. iškilo tautinių mažumų mokyklinio ugdymo problema priėmus švietimo įstatymą. Kitų šalių valstybiniai subjektai ir tarptautinių organizacijų atstovai pareiškė nepatenkinimą priimtu įstatymu, pavyzdžiui, Rumunijos prezidentas K. Johannis atšaukė savo vizitą į Kyjivą, kritiškai įstatymo priėmimą įvertino ir Vengrija. Norėdama gauti teisinę nuomonę dėl šio įstatymo atitikmens europiniams principams Ukrainos valstybė, savo ruožtu, išsiuntė šį įstatymą Venecijos Komisijai, kuri parengė atsakymą. Pagrindinis ginčys bei minėtų valstybių reagavimas atsirado dėl šio įstatymo septinto straipsnio, kuriame nustatomi pagrindiniai tautinių mažumų ugdymo principai.

1.5. ES ir ET reagavimas

ES institucijos bendradarbiaudamos su Ukraina bei jos valdžios institucijomis, reaguojamos ir įvertindamos padėtį aktualių klausimų ar susijusių su Ukraina problemų atžvilgiu remiasi ES tiek BUSP, tiek kitais principais, kurie, savo ruožtu, numato demokratinių, teises valstybės bei žmogaus teisių vertybių gynimą ir puoselėjimą. Kalbos politikos sritys apjungia švietimo, jaunimo, kultūros politiką ir kitas. Pastebėtina, kad ES Sutartyse reguliuojančią valstybių narių teisėkūrą švietimo ir mokymo, jaunimo, sporto ir kultūros srityse tvarka pagrindžiama ES papildomąja kompetencija²¹. Tokiu būdu, ES reagavimas į Ukrainos teisėkūrą kalbos bei tautinių mažumų srityse gali pasireikšti tiek atskirų valstybių narių reagavimu į tam tikrų įstatymų bei sprendimų priėmimą, tiek EK arba EST pasisakymais Ukrainos atžvilgiu. Manytina, kad labiausiai aktyvios ES valstybės narės yra Vengrija ir Rumunija, kadangi šių valstybių pagrindinės tautos atstovai Ukrainoje yra tautinės mažumos kurių atžvilgiu taikomas Ukrainos įstatymai. ES pozicijos pagrindus dėl šio klausimo turėtų atspindėti Europos tautinių mažumų chartija. Atskirų ES valstybių narių reagavimas gali būti taikomas šiame tyrime atsižvelgiant į tiriamosios srities priklausimą ES papildomajai kompetencijai, t. y. ES valstybės narės kiekviena savarankiškai vykdo šią politiką.

Venecijos Komisija buvo įsteigta 1991 m., kaip ET patariamoji institucija, sukurta su tikslu padėti besitransformuojančioms Rytų Europos valstybėms teisiniais klausimais. Tai turi padėti šio regiono valstybėms priartėti prie atviros prieigos visuomenių bei pritaikyti tokioms valstybėms būdingas politikos ypatybes. Komisijos sudėtyje darbuojasi nepriklausomi teisininkai ir ekspertai kurie įvertina Rytų Europos šalyse vykstančius politiniame ir visuomeniniame lygmenyje procesus, šio regiono nacionalinių vyriausybių priimamus ir vykdomus sprendimus, bei padaro atitinkamas

²¹ Areas of EU action. https://ec.europa.eu/info/about-european-commission/what-european-commission-does/law/areas-eu-action_en.

išvadas tų atžvilgiu. Venecijos Komisijos trys darbo sritys tėra demokratinės institucijos ir žmogaus teisės, konstitucinė justicija ir bendra justicija, ir rinkimai, referendumai ir politinės partijos. Tokiu būdu, Venecijos Komisija padeda besitransformuojančioms valstybėms pritaikyti jų politines sistemas demokratijos standartams. Venecijos komisija nuo 2014 m. (po Euromaidano) buvo sudariusi dvi nuomones dėl kalbos bei tautinių mažumų Ukrainoje padėties. Šios Venecijos Komisijos nuomonės turėtų įvertinti padėtį, nurodyti esamą problemą ir aplinkybes siekiant patarti Ukrainos valdžiai dėl jos veiksmų bei sprendimų suderinamumo su Europos Sąjungos politika bei demokratiniais principais. Komisijos nuomonės atspindėdamos Europos ir ES institucijoms būdingą požiūrį turėtų paskatinti Ukrainos valdžios įstaigas pritaikyti šiuos principus bei rekomendacijas. Žemesniame ir bendresniame lygmenyje ES-Ukrainos santykius teoriškai apibrėžia ES-Ukrainos šalių atstovų susitikimai, atskirų politikų pasisakymai, tačiau Venecijos Komisijos svarba tiek santykiams bendrai, tiek šiam tyrimui turi didesnę svarbą, kadangi Komisijos nuomonės padeda išsamiai suprasti bendresnių Europinių principų arba tam tikros politikos arba integracijos į ES atskiros srities aspektus ir trūkumus bei į tuos reaguoti. Nors Venecijos Komisija nėra tiesiogiai ES pavaldi institucija, ji vis tiek gali parodyti tam tikrą sąsają su integracijos į ES struktūras procesu pritaikant kitas teorijas.

Apibendrinus galima teigti, kad ES reagavimą į Ukrainos politikos ypatybes nagrinėtinos atsižvelgiant į ES institucijų bei atskirų valstybių narių pareiškimus ir veiksmus, kas turėtų parodyti santykį su Europeizacija. Į atskirų ES valstybių narių politiką galima atsižvelgti didesne apimtimi. Demokratizacijos vertinimą ir atitiktį atskiras Europos Konvencijas, savo ruožtu, šiame tyrime parodo Venecijos Komisijos nuomonės.

2. UKRAINOS KALBOS POLITIKA

2.1. Kalbos politikos padėtis Ukrainoje iki Euromaidano

Ukrainos valstybės tiesioginis teisinis santykis su reguliavimais kalbos bei tautinių mažumų srityje suskirstinamas į tris etapus. Pirmas, nuo 1989 iki 2012 m., kai Ukrainos valstybėje tuo metu dar Sovietų Sąjungos sudėtyje ir paskui nepriklausomoje Ukrainoje galiojo 1989 m. priimtas įstatymas dėl kalbos²². Antras, nuo 2012 iki 2018 m. Ukrainoje galiojo priimtas Regionų partijos bei tuometinio prezidento Janukovičiaus palaikytas ir pasirašytas įstatymas, kuris leido Ukrainos regionams, kuriuose gausiau gyvena tam tikros tautinės mažumos įvesti atitinkamos tautinės mažumos kalbą regioniniu lygmeniu. Paskutinis etapas, kuris vertintas kaip palankesnis valstybinei kalbai, t. y. 2017, 2020-2021 priimti įstatymai kalbos, švietimo bei tautinių mažumų atžvilgiu. Ukrainoje 2022 m. pradžioje galioja reguliuojantis valstybinę kalbą įstatymas bei įstatymas dėl Ukrainos čiabuvių. Abu du buvo priimti 2020-2021 metais pritarius valdančiajai technokratinei partijai *Sluha Narodu*. Tačiau šiame tyrime Ukrainos valdžios politika kalbos bei tautinių mažumų atžvilgiu suskirstoma į du etapus, taigi nuo 1989 iki 2014 m. ir nuo 2014 iki 2021 pabaigos. Šie laikotarpiai pasirinkti atsižvelgus į valdančiųjų sudėtį europeizacijos proceso Ukrainoje kontekste.

Ukrainos valstybinės kalbos funkcionavimo, taikymo, gynimo bei plėtros principai įtvirtinti įvairiuose Ukrainos įstatymuose, kurie reguliuoja įvairias visuomenės sritis, pvz. valstybinių įstaigų veiklą, švietimą, aptarnavimą. Valstybinės kalbos pagrindinis principas įtvirtintas Ukrainos Konstitucijoje. Jos 10 ir 11 straipsniai nustato vienintelės valstybinės kalbos principą ir tautinių mažumų pagrindines teises. Tokia sritis kaip švietimas tam tikrame lygmenyje privaloma visiems tam vaikams, todėl turi būti prieinama maksimalia apimtimi. Būtent šioje vietoje atsiranda nesusipratimas dvejuose tyrime paliečiamuose lygmenyse, tarp tautinių mažumų ir Ukrainos valdžios, taip pat tarp demokratizacijos ir europeizacijos principų.

Sovietų Sąjungos eros pabaigoje Ukrainos įstatymo leidžiamosios valdžios institucija (tuo metu dar Aukščiausioji Taryba) priėmė įstatymą dėl valstybinės kalbos. Šis 1989 m. įstatymas nustatė pagrindinį ukrainiečių kalbos vaidmenį, tačiau rusų kalbos pozicijos išliko stiprios tiek dėl poreikio bendradarbiauti su kitomis Sovietų Sąjungos respublikomis, tiek dėl didelio rusakalbių Ukrainoje kiekio. Ukrainos gyventojų sudėtį didžiaja dalimi sudaro ukrainiečiai (77.8% ukrainiečių, 17.3% rusų, 0.6% baltarusių, 0.5% moldavų, 0.5% Krymo totorių, 0.4% bulgarų, 0.3% vengrų, 0.3% rumunų, 0.3% lenkų ir kt.) pagal 2001 m. gyventojų surašymo duomenis²³. Pažvelgus į kiekvienos

²² Про мови в Українській РСР. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11>.

²³ About number and composition population of UKRAINE by data All-Ukrainian population census'2001 data. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/>.

mažumos kiekį galima manyti, jog rusų mažuma turi didelę įtaką procesams Ukrainos politikos, visuomenės ir kultūros srityse. Atsižvelgiant į aprašytą demografinę padėtį pastebėtina, kad asmens priklausymas tam tikrai etninei grupei arba tautybei nenustato šiai grupei būdingos kalbos naudojimosi. Pavyzdžiui, etnis Ukrainoje gyvenantis baltarusis nebūtinai vartoja savo tautybės pavadinimą atitinkančią kalbą, arba etnis Ukrainoje gyvenantis vengras gali kasdienybėje kalbėti rusų kalba ir t.t.²⁴. Taip pat 1989 m. įstatyme buvo minima ir kitų tautinių mažumų kalbų svarba, kurių pozicija ir vartojimo principai buvo apibrėžti bendrai. 1989 m. priimtas įstatymas neapibrėžė konkrečių tautinių mažumų, bet apėmė visas (apytiksliai 130). Sekantis žingsnis Ukrainos teisėkūroje kalbos bei tautinių mažumų atžvilgiu buvo Ukrainos 1999 m. ratifikuota Europos regioninių arba mažumų kalbų chartija (ERMKC), tačiau Ukrainos Konstitucinis Teismas 2000 m. šį ratifikavimą panaikino²⁵. Antrąsyk Chartija buvo sėkmingai priimta 2003 m. ir įsigaliojo 2006 m. sausio 1 d.²⁶. Tačiau dėl šios Chartijos nekokybiško vertimo Ukrainoje atsirado su Chartijos nuostatų taikymu susiję nesklandumai. Pakartotinai užklaustas Chartijos vertimas iki šiol (2021 pabaiga) nėra padarytas. Pastebėtina, kad toli gražu ne visos ES valstybės narės ratifikavo šią Chartiją. Ši Chartija vertintina kaip tam tikrų ES ir bendrų europinių principų bei normų išdėstymas tautinių mažumų atžvilgiu.

2004-aisiais Ukrainoje įvyko Prezidento rinkimai kuriuos laimėjo aiškiai proeuropetiškiu save laikantis Viktoras Juščenko. Vis dėlto Europeizacijos procesai Ukrainoje buvo apsunkinti dėl politinių partijų parlamente sudėties, aiškiai neapibrėžto tikslo bei veiksmų plano dėl Ukrainos integracijos į ES struktūras²⁷. Janukovičiui atėjus į valdžią 2010 m. bei tais pačiais metais pasikeitus vyriausybei į Janukovičiaus politiką palaikančią atsirado dirva politikai kalbos bei tautinių mažumų atžvilgiu kisti. Formaliai šis laikotarpis įsitvirtino lūžio tašku 2012 liepos 3 d., kai Parlamentas priėmė įstatymą dėl Valstybinės kalbos funkcionavimo pagrindų. Šiam įstatymui nepritarė proeuropetiškomis save laikančios politinės partijos, taip pat įstatymas sukūrė priešpriešą visuomenėje; vyko protestai, į įstatymo priėmimą kritiškai sureagavo įvairios nevyriausybinių organizacijos, tautinių mažumų bendrijos ir prieš priėmus įstatymą į jo projektą sureagavo Europos Tarybai pavaldi Venecijos Komisija. Šios aplinkybių nurodo įstatymo priėmimo ir su tuo susijusių diskusijų yra svarbą Ukrainai ir pačio proceso kontroversiškumą. Venecijos Komisijos atsiliepinimas

²⁴ Розподіл населення окремих національностей за іншими мовами, крім рідної, якими володіють ЗАКАРПАТСЬКА

ОБЛАСТЬ.

http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/nationality_popul5/select_56?box=5.6W&rz=1_1&k_t=21&bottom=cens_db2.

²⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р." (справа про ратифікацію Хартії про мови, 1992 р.). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-00#Text>.

²⁶ Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text.

²⁷ Averting Crisis in Ukraine. 16-19. https://www.cfr.org/sites/default/files/pdf/2009/01/Ukraine_CSR41.pdf.

atkreipė dėmesį į šiuos įstatymo trūkumus: daugelis Ukrainos regionų turi bent 10% rusų tautinės sudėties prasme, kas leistų rusų kalbai gauti oficialų statusą tokiuose regionuose; taip pat įstatymo projekto galima neatitiktis Konstitucijai. Bendras Venecijos Komisijos atsiliepimo esmė nurodė, jog šis įstatymas yra kontroversiškas rusų kalbos įteisinimo atžvilgiu. Taip pat verta atsižvelgti į Ukrainos visuomenės aktualių problemų vertinimą prieš tuolaikiniai valdžiai 2012 m. priėmus įstatymą dėl kalbos. Iš kovo 2012 m. atliktos apklausos aiškiai matomas Ukrainos gyventojų susirūpinimas problemomis šalies ekonomikos srityje, pvz. kainų pokyčių kontrole, nedarbu, pramonės veikla ir tt. Viena vertus, 2012 m. oficialios kalbos statusą rusų k. palaikė apie 40% Ukrainos gyventojų²⁸. Nepaisant tokių nuotaikų rusų kalbos statuso problema buvo svarbi tik 3-4% gyventojų²⁹. Europos Komisija, kitos ES institucijos ir atskiros ES valstybės narės tuo metu buvo susirūpinusios ne tiek Ukrainos teisėkūra kalbos srityje, kiek buvusios Ukrainos ministrės pirmininkės Julijos Timošenko įkalinimu³⁰. Patį įstatymą dėl kalbos tais pačiais metais Ukrainos Rados nariai aiškino skirtingai, tiek pabrėždami šio įstatymo grėsmę Ukrainai, tiek vertindami jį kaip palankų tautinėms mažumoms. Janukovičiui bei Azarovui opozicijos deputatė Ksenya Lyapina teigė, jog įteisinus rusų kalbos plačias teises Pietų-Rytų regionuose gali suskaldyti visuomenę. Tačiau prorusiškos Regionų partijos atstovas, vienas šio įstatymo autorių Vadym Kolesničenko nurodė šio teisės akto priėmimo svarbą kaip svarbų žingsnį Ukrainos kelyje į Europą³¹. Šioje vietoje jau atsiranda pagrindas tam tikram prieštaravimui apibrėžti, kadangi prorusiškos partijos Parlamento nario pasisakymas dėl „Ukrainos kelio į Europą“ nesuderinamas su Regionų Partijos politika iš esmės. Taip pat Venecijos Komisija priėmusi nuomonę dėl pirmo (2010 m.) Ukrainos Įstatymo dėl kalbos projekto paminėjo gyventojų surašymo Ukrainoje būtinybę bei faktą, jog Ukrainos valdžios atstovai atitinkamai informavo Komisijos narius apie planuotą surašymą kuris turėjo įvykti 2012 m., tačiau planuoto surašymo nurodytais metais neįvyko. Komisija taip pat nurodė į nepakankamas garantijas ukrainiečių k., kas buvo vienas šio įstatymo pagrindinių trūkumų³². Parlamentui priėmus įstatymą regioniniai parlamentai ėmė įvedinėti šį įstatymą atitinkamai savo regionuose. Nuo įstatymo dėl kalbos priėmimo iki vadžios pakeitimo Ukrainoje praėjo pusantros metų ir kelis mėnesiai. Tačiau patys protestai, kurių esmė buvo Susitarimo dėl asociacijos su ES pasirašymas prasidėjo anksčiau, lapkritį 2013 m., kitaip vadinami Euromaidanu. Tokio proceso rezultatas buvo tuolaikinio prezidento

²⁸ “Чи вдалося Україні за 25 років незалежності вийти з постімперського культурного простору”. <https://voxukraine.org/25-years-of-independence-ua/>.

²⁹ “Public Opinion Survey Residents of Ukraine”, *International Republican Institute*, 2012 <https://www.iri.org/wp-content/uploads/legacy/iri.org/2012%20July%2023%20Survey%20of%20Ukrainian%20Public%20Opinion,%20May%2011-June%202,%202012.pdf>.

³⁰ “Europe’s presidents shun Ukraine over jailing of Yulia Tymoshenko”. *National Post*. <https://nationalpost.com/news/europes-presidents-shun-ukraine-over-jailing-of-yulia-tymoshenko>.

³¹ Ukrainians protest against Russian language law. <https://www.theguardian.com/world/2012/jul/04/ukrainians-protest-russian-language-law>.

³² “Parybyi rasskazal, chto Evrope ne nraivtsia ukrainskiy zakon o iazykah”, *Segodnya*, 2012, <http://www.segodnya.ua/politics/power/parubij-racckazal-chto-evrope-ne-nraivtsja-ukrainckij-zakon-o-jazykakh.html>.

Viktoro Janukovičiaus atsistatydinimas, dalies Parlamento deputatų iš Regionų Partijos prisijungimas prie proeuropetiškų frakcijų bei naujo Parlamento pirmininko išrinkimas. Oleksandr Turčynov tapo nauju Parlamento vadovu ir kartu laikinai ėjo Prezidento pareigas. Pasikeitus parlamento frakcijų sudėčiai iškart, 2014 vasario mėn., buvo imtasi veiksmų siekiant panaikinti 2012 m. priimtą įstatymą dėl kalbos³³. Tačiau O.Turčynov, vadovaudamasis poreikiu šį įstatymą pakeisti atitinkamai kitu pagal esmę panašiu įstatymu, atsisakė pasirašyti šio 2012 m. įstatymo panaikinimą³⁴. Tuo metu žiemos pabaiga ir pavasaris pavirto ginkluotu konfliktu su prorusiškais separatistais rytų Ukrainos regionuose ir Krymo aneksija. Rusijos valdžia ir Rusijos prezidentas pagrindė karinę agresiją prieš Ukrainą siekiu apsaugoti šiuose regionuose gyvenančius rusakalbius nuo neva agresyvios Kyjivo politikos jų atžvilgiu. Kelių mėnesių bėgyje po Euromaidano Ukrainoje buvo išrinktas proeuropetiškas bei demokratiškas laikantis prezidentas Petro Porošenko, savo programa bei tikslais aiškiai apibrėžė Ukrainos integracija į ES struktūras bei NATO. Tais pačiais metais, rudenį, Ukrainoje įvyko Parlamento rinkimai kuriuose proeuropetiškos partijos laimėjo konstitucinę daugumą Parlamente bei suformavo koaliciją. Šioje vietoje prasideda naujas periodas Ukrainos istorijoje kai valdžios atstovai vienu balsu ėmėsi veiksmų siekdami integracijos į ES ir NATO. Prasidėjus karui bei pasikeitus valdžiai Ukrainoje pradėjo aiškiai formuotis integracijos į ES politikos bruožai. Tolesnis empirinis tyrimas parodo kaip formavosi Ukrainos valdžios politika kalbos bei tautinių mažumų atžvilgiu po lemtingo lūžio taško Ukrainos istorijoje, t. y. po Euromaidano, ir kaip Ukrainos politikos dienotvarkėje išskyrus rusakalbius atsirado nesklaidumai su Ukrainoje gyvenančiomis vengrų bei rumunų mažumomis bei atitinkamai Vengrijos bei Rumunijos valdomis. Tyrime nagrinėjamos tiek mažumų padėtys, tiek Venecijos Komisijos vaidmuo šiame diskurse, tiek atskirų ES valstybių narių reagavimas į Ukrainos teisėkūrą šiose srityse.

³³ “Проект Закону про визнання таким, що втратив чинність, Закону України "Про засади державної мовної політики””.

³⁴ Dominique Arel. “Language, Status, and State Loyalty in Ukraine”, *Harvard Ukrainian Studies*, 2017-2018, Vol. 35, No. 1/4, THE BATTLE FOR UKRAINIAN: A COMPARATIVE PERSPECTIVE (2017-2018), 251 <https://www.jstor.org/stable/44983543>.

2.2. Teisėkūra kalbos ir tautinių mažumų srityse

Šiame darbe nagrinėjamų Ukrainos įstatymų tyrimas reagavimu į tuos atžvilgiu pristatytas lentelėje (lentelė 1):

<i>Teisės akto pavadinimas, reg. numeris</i>	<i>Priėmimo data</i>	<i>Ar galioja?</i>	<i>Paliečiamos kalbos sritis</i>	<i>Venecijos Komisijos nuomonė teisės akto atžvilgiu</i>
Ukrainos Konstitucija	1996	Taip	Valstybinė kalba; Bendras kalbos srities apibrėžimas	
dėl valstybinės kalbos politikos principų, 5029-VI	2012	Ne (2018 m. KT sprendimas panaikinti)	Švietimas, regioninės kalbos sąvoka	Taip (dvi nuomonės dėl įstatymo projektu)
Švietimo įstatymas, 2145-VIII	2017	Taip	Švietimas	Taip (Įstatymo 7-asis str.)
Dėl ukrainiečių kalbos, kaip valstybinės kalbos, funkcionavimo užtikrinimo, 2704-VIII	2019, 2021 įsigaliojo 25 str.	Taip	Kalbos naudojimasis ir taikymas įvairiose srityse	Taip
Dėl Ukrainos čiabuvių, 1616-IX	2021	Taip	Čiabuviai, tautinės mažumos	

Nagrinėjamas laikotarpis: 2014-2022 mm. Ukrainos Konstitucija taikoma tyrime kaip pagrindinis įstatymas ir derinyje su kitais teisės aktais.

Pagrindinio 1996 m. priimto Ukrainos įstatymo, t. y. Ukrainos Konstitucijos 10 ir 11 straipsniai nustato bendrus pamatinius kalbos srities principus. Taigi, Ukrainos valstybinė kalba yra ukrainiečių kalba, valstybė apsaugo ukrainiečių kalbos funkcionavimą visose srityse visoje Ukrainos teritorijoje. Taip pat valstybė garantuoja laisvą rusų ir kitų kalbų vystymąsi Ukrainoje. Pagal 11-tą

straipsnį valstybė įtakoja ukrainiečių tautos konsolidaciją ir vystymąsi bei visų Ukrainos čiabuvių ir tautinių mažumų etninės, kultūrinės, kalbinės ir religinės tapatybės plėtrą³⁵. Tokia padėtis išliko iki pat 2012 m..

Nagrinėjant Ukrainos atvejį nuo 2014 m. vasario svarbu pabrėžti, kad nepaisant įvairių nuomonių, „perversmo“ sąvoka neatitinka tuolaikinės padėties. Netgi atsižvelgiant į prezidento atsistatydinimo ar nuvertimo aplinkybes valstybėje tęsė veiklą teisėtai išrinktas parlamentas ir naujai išrinktam parlamento pirmininkui buvo patikėtos atitinkamai pagal Konstituciją priklausančios Prezidento pareigos. Oleksandr Turčynov ėjo Prezidento pareigas iki gegužės mėn. išrinkto Porošenko priesaikos, t. y. inauguracijos. Per šį laikotarpį Parlamente buvo nesėkmingas bandymas panaikinti 2012 m. kalbos įstatymą. Viena vertus, Parlamente įvykęs balsavimas dėl 2012 m. panaikinimo galėjo paveikti Krymo aneksiją, tačiau tolesni valdžios veiksmai teisėkūroje nebuvo nukreipti tam kad šis įstatymas būtų galutinai panaikintas, ir pats Turčynov atsisakė panaikinti šį įstatymą³⁶. Į tokį Ukrainos Parlamento žingsnį atkreipė dėmesį 2013-2016 metais ėjusi ESBO Vyriausiosios tautinių mažumų komisarės pareigas Astrid Thors. Pati ESBO darbuojasi demokratizacijos, saugumo, aplinkosaugos, bendradarbiavimo bei žmogaus teisių srityse. Viena iš trijų ESBO dimensijų, t. y. žmogiškosios dimensijos sritis turi mažumų teisių posritį, kurios atstovai įsitraukia į ESBO valstybių šios posrities problemas. Taigi, už šią posritį atsakinga vyriausioji komisarė Astrid Thors kritiškai vertino bandymą panaikinti 2012 m. priimtą įstatymą dėl kalbos funkcionavimo pagrindų pabrėždama, kad Įstatymo panaikinimas gali turėti neigiamą padarinį, taip pat ragino Ukrainos valdžios atstovus užtikrinti sklandų kiekvienos etninės bei kalbos grupės įsitraukimą į visuomeninį gyvenimą bei neleisti konfliktui eskaluotis, kadangi kalbos politikos problematika gali būti skaldančiu veiksnium³⁷. Be to, kiti Ukrainoje vykę procesai atitraukė dėmesį nuo šio įstatymo. Įvykę 2014 m. žiemos pabaigoje ir pavasarį tiek Krymo aneksija, tiek separatistų judėjimai rytų-pietų Ukrainos regionuose turi rusų kalbos problematikos Ukrainoje priežastį. Donetsko ir Luhansko separatistai paskelbė referendumą atitinkamų Ukrainos apskričių ribose siekdami formuoti nepriklausomas valstybes. 2014 m. gegužę šiuose Ukrainos regionuose netiesėtai įvyko referendumai dėl jų nepriklausomybės nuo Ukrainos, kas prieštaravo Ukrainos Konstitucijai iš esmės. Separatistai savo kampanijoje vartojo sąvokas, kurių esmė buvo rusakalbių gyventojų apsauga nuo jiems nepalankios Kyjivo politikos. Įvykus referendumams Kyjivas ėmėsi veiksmų siekdamas apsaugoti Ukrainos konstitucines sienas. Tokiu būdu Ukrainoje prasidėjo ginkluotas konfliktas, kuris dėl Rusijos paramos teikimo separatistams vertinamas kaip tarptautinis ginkluotas

³⁵ ЗАКОН УКРАЇНИ Про корінні народи України. 2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

³⁶ “Турчинов ветоє рішення ВР про скасування закону про мови. <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/28/7016703/>.

³⁷ “Restraint, responsibility and dialogue needed in Ukraine, including Crimea, says OSCE High Commissioner on National Minorities”. <https://www.osce.org/hcnm/115643>.

konfliktas, t. y. karas. 2014 m. birželį prisiekęs Ukrainos Prezidentas Petro Porošenko taip pat nepalaikė šio Įstatymo panaikinimo ir interviu „Figaro“ metu pasakė manantis įstatymo panaikinimas esą klaidingas žingsnis³⁸. Kalbos įstatymo padėtis teliko sudėtinga dėl įtampų tarp atskirų frakcijų Parlamente, Prezidento bei Tarptautinių institucijų reagavimo. Daugiau skaidrumo atsirado po 2014 spalį įvykusių Parlamento rinkimų, kuriuos laimėjo proeuropetiškos politinės jėgos, sudariusios koalicinę vyriausybę. Penkios partijos, t. y. „Petro Porošenkos blokas“, „Liaudies Frontas“, „Savarankiškumas“, „Oleho Liaško Radikalioji Partija“ ir „Batkivščina“ pasirašė sutartį dėl koalicijos formavimosi. Šiame susitarime paminėtas visų kalbų laisvas naudojimas bei ukrainiečių kalbos kaip vienintelės valstybinės kalbos stiprinimas, ir šie pareikšti principai atitinka Konstituciją. Be to, Susitarime minima ES valstybių narių kalbų mokymosi pirmenybės galimybė³⁹. Verta pastebėti, Susitarime dėl Koalicijos neminima kokios yra „ES valstybių narių kalbos“, ir keliose ES valstybėse rusų kalba turi bent mažumų kalbos statusą, pvz. Lenkijoje, Rumunijoje, Čekijoje, Slovakijoje ir Latvijoje. Toks Susitarimo straipsnis galimai buvo padarytas atsižvelgiant tiek į Susitarimo esmę dėl Integracijos į ES, tiek dėl Rusijos agresijos prieš Ukrainą. Todėl darytina prielaida, kad pasirašydamos Susitarimą šalys turėjo omenyje oficialias ES valstybių narių kalbas, tarp kurių nėra rusų kalbos.

Ukrainoje tačiau teliko galioti 2012 m. priimtas įstatymas dėl valstybinės kalbos politikos principų, pagal kurį rusų kalba įgijo regioninės kalbos statusą atitinkamai pagal įstatymą apibrėžtus kriterijus tam tikriems regionams dar 2012 m.. Išskyrus rusų k., tokį pat statusą įgijo vengrų, rumunų, ir Krymo totorių kalbos. Tokiu būdu, vengrų k. tapo regionine Užkarpatės srityje, rumunų k. – Černivcių srityje, ir Krymo totorių k. – Krymo Autonominėje Respublikoje. Pastebėtina, kad priėmus šį įstatymą Ukrainiečių k. nebuvo suteiktas regioninės kalbos statusas Krymo AR, dėl ko kilo įtampų tarp tam tikrų visuomenės atstovų bei tuometinės valdžios⁴⁰. Nors Krymo AR Konstitucijoje pabrėžta Ukrainos valstybinės kalbos apsauga AR teritorijoje, vis tiek tokia įvykių raida nurodo tam tikrus 2012 m. įstatyme atsiradusios „regioninės kalbos“ sąvokos privalumus. Tuo laiku toks įstatymų nesuderinamumas parodė tam tikrą stoką teisėkūroje. Tolesnis (nuo 2014 m.) tyrimas dėl ukrainiečių k. padėties Krymo AR nėra aktualus kadangi šis Ukrainos regionas tebėra okupuotas bei Ukrainos valdžia neturi galimybės tiesiogiai kontroliuoti padėtį šiame pusiasalyje. Vis dėlto rytų-pietų Ukrainos regionuose rusų k. teturėjo oficialų statusą iki kol atitinkamų regionų valdžia arba teismai

³⁸ Le président ukrainien explique son plan de paix au Figaro. <https://web.archive.org/web/20141006100456/http://www.lefigaro.fr/international/2014/06/27/01003-20140627ARTFIG00363-le-president-ukrainien-explique-son-plan-de-paix-au-figaro.php>.

³⁹ КОАЛІЦІЙНА УГОДА. http://samopomich.ua/wp-content/uploads/2014/11/Koalicyjna_uhoda_parafovana_20.11.pdf.

⁴⁰ У Криму вимагають статусу регіональної для української мови. https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/08/120813_language_regional_crimea_dt.

arba Ukrainos Konstitucinis Teismas panaikino įstatymą⁴¹. Iki tol Parlamente patį įstatymą bandė keisti ir tam tikras nuostatas pavyko pakeisti, pvz. reikalavimą visus priešrinkiminiuosius popierinius pranešimus spausdinti valstybine kalba. Atskirai vertintina gyventojų nuomonė rusų k. statuso atžvilgiu. Taigi, 2019 m. atlikta apklausa parodė, kad lygų dviejų oficialių kalbų statusą palaikančių kiekis žymiai sumažėjo, atitinkamai nuo 29% 2014 m. iki 18% 2019 m.. 2018 m. Ukrainos Konstitucinis Teismas savo sprendimą dėl įstatymo panaikinimo pagrindė išsiaiškinta aplinkybe, kad įstatymas esą priimtas pažeidus Konstitucijos nustatytą įstatymo priėmimo tvarką. Pavyzdžiui, balsavimo dėl įstatymo priėmimo metu Parlamento nariai naudojami kitų posėdyje nedalyvavusių narių registracijos kortelėmis⁴².

Žymus įvykis kalbos ir teisinių mažumų srities teisėkūroje įvyko 2017 m. Parlamentui priėmus Švietimo įstatymą, kuriuo šių sričių teisėkūros problematikoje prasidėjo naujas laikotarpis. Pats Švietimo įstatymas priimtas su tikslu reguliuoti švietimo sritį Ukrainoje, nustatant naujesnius standartus moksle, apmokėjimą šios srities darbuotojams ir kitas. Be to, Švietimo įstatymas atskirai apibrėžė valstybinės kalbos naudojimosi principą srityje. Pagal šį įstatymą valstybinė kalba turi būti privaloma Ukrainos mokyklų programose, įskaitant tautinių mažumų mokyklas. Įstatymo priėmimo metu įgyvendinimui skyrė trejų metų pereinamąjį laikotarpį, t. y. 2020 m. moksleiviai turėjo mokytis valstybine kalba. Ši nuostata netaikoma ikimokykliniam bei pradiniam lygmeniui. Toks žingsnis buvo pagrįstas nepatenkinamais moksleivių rezultatais iš ukrainiečių k. mokyklos baigimo metu. Pavyzdžiui, 50-60% vengrų k. mokyklų moksleivių neišlaikė galutinių egzaminų iš valstybinės k. dėl to jų stojimo į Ukrainos aukštojo mokslo įstaigas galimybės nėra didelės ir įgiję vidurinį išsilavinimą jie, tikėtina galės dirbti tik savo tautybės atstovų koncentravimo vietovėse arba kraustyti į Vengriją⁴³. Akivaizdu, kad tokia įvykių raida neparodo tam tikrų mažumų atstovų norimo integravimosi į Ukrainos visuomenę, kas iškelia tam tikras rizikas tiek vidaus politikai, tiek tarptautiniams santykiams. Įvairūs analitikos šaltiniai pabrėžia, kad Vengrijos nepasitenkinimas Ukrainos valdžios veiksmais vengrų mažumos atžvilgiu gali būti vertinamas kritiškai, nurodant į ukrainiečių mažumos prastą padėtį Vengrijoje. Šioje valstybėje pagal jos priimtą Teisės aktą dėl Švietimo mokymosi kalba gali būti tiek valstybinė, tiek tautinės mažumos kalba todėl Vengrijoje gyvenančios tautinės mažumos turi teisę įgyti išsilavinimą savo kalba. Tačiau tikrovėje ukrainiečių mažumos padėtis Vengrijoje vertintina kaip prasta. Pavyzdžiui, Vengrijoje funkcionuoja kelios mokyklos, kuriose dėstoma ukrainiečių kalba. Ukrainoje, savo ruožtu, 2017 m. pasak Švietimo ministerijos te veikė 71 mokykla, kuriose nuo pirmos iki paskutinės klasės mokymasis vyksta vengrų

⁴¹ Російська мова втратила статус регіональної на Херсонщині – об'єднання. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosiyska-vtratyla-status-regionalnoi-khersonshchyna/29656988.html>.

⁴² РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18#n55>.

⁴³ Інклюзивна українська освіта: колонка голови правління Міжнародного фонду "Відродження". https://www.irf.ua/an_inclusive_ukrainian_education_oped_by_the_chairman_of_the_irf_board/.

kalba. Svarbu pabrėžti, kad Ukrainos ir Vengrijos dydžiai skiriasi skaičiaus prasme ir pats gyventojų skaičius Ukrainoje beveik keturis kartus didesnis negu Vengrijos. Ukrainiečių mažuma Vengrijoje sudaro 0.05% visų Vengrijos gyventojų kuomet vengrų mažuma Ukrainoje proporcingai yra šešis kartus didesnė bei sudaro 0.3% visų Ukrainos gyventojų. Užkarpatės regione jų kiekis sudaro apie 12% visų regiono gyventojų. Palyginus su kitomis Ukrainos mažumomis vengrai turi savo politinę partiją, kuri, savo ruožtu, turi išrinktus į regioninį (Užkarpatės) parlamentą atstovus. 2020 m. vykusiais savivaldybių rinkimais už KMKSZ (Ukrainos vengrų partija) nubalsavo apie 11.5% šio regiono rinkimuose dalyvavusių rinkėjų. Didelės vengrų koncentracijos vietovėse vengrų partijos laimi mero ir savivaldybių rinkimus gaudamos daugumą atitinkamose savivaldybės tarybose. Pavyzdžiui, vengrų mažumos kultūriniame centre, t. y. Berehovės mieste pusė miesto gyventojų yra vengrai ir dvi vengrų mažumos partijos laimėjo savivaldybių rinkimus šiame mieste. Į pačius savivaldybės lygio vykusius rinkimus, išskyrus vietinius gyventojus ir Ukrainos rinkimų komisijos įsivėlė Vengrijos ir Ukrainos Užsienio Reikalų Ministerijos⁴⁴. Nepaisant pasenusios statistikos gyventojų sudėties atžvilgiu partiją proporcingai atspindi nurodytą vengrų mažumos kiekį. Tai yra bene sėkmingiausias tautinių mažumų rezultatas politikos srityje.

Kitų tautinių mažumų padėtis vertinamos kiek kitaip. Etninių Ukrainos rusų politinis įsitraukimas nebūtinai pagrindžiamas jų tautybe, nors jiems kaip ir vengrų mažumai būdingos atskiros jų didelės koncentracijos vietovės, pavyzdžiui rytų Ukrainos regionai. Ne mažesnę svarbą turinti aplinkybė yra rusų k. vartojimas kitų tautinių mažumų atstovų. Tačiau kalbant apie pačios rusų mažumos padėtį, svarbu išskirti tam tikrus atskirų rusų mažumos atstovų ketinimus išsaugoti savo kalbą bei kultūrą, kam dėl politinių aplinkybių keliama nemažai kontraversijų bei kritikos. Rusų mažumai tačiau dalinai būdinga balsuoti už prorusiškoms save laikančias partijas, pavyzdžiui už Opozicinį bloką, Opozicinę Platforma (OPZZH), anksčiau už Regionų partiją arba už Komunistų partiją. Daugiausia balsų šios partijos gauna rytų-pietų regionuose, kuriuose gyvena didesnis rusakalbių ir etninių rusų skaičius. Šios partijos palaiko palankesnę politiką rusakalbių atžvilgiu bei geresnius santykius su Rusija. Rumunų mažuma Ukrainoje neturi aktyviai besidarbuojančios partijos ir jų santykiai su Ukrainos valdžia nėra kritiški. Odesos srityje gyvenanti bulgarų mažuma taip pat pasižymi reikšmingu dydžiu regioniniame lygmenyje bei sudaro 6.1% visų srities gyventojų, kai kuriuose rajonuose iki 60% gyventojų. Pastebėtina, kad didžiausiame bulgarų mažumos mieste, t. y. Bolgrade nėra atskiros šios mažumos politinės partijos kaip Užkarpatės Berehovėje. Ukrainos tautinių mažumų padėtys skiriasi jų aktyvumu politinėje erdvėje atžvilgiu bei išskiriamos politiškai aktyvios mažumos ir politiškai neaktyvios savo mažumos teisių gynimo arba apamai mažumos įsitraukimo prasme. Konstatuotina, kad labiausiai aktyvi mažuma yra vengrai, kuomet mažiausiai

⁴⁴ Конфлікт між Україною і Угорщиною набирає обертів: як на це вплинули місцеві вибори. <https://klymenko-time.com/uk/novosti/konflikt-mezhdu-ukrainoj-i-vengri-j-nabiraet-oboroty-kak-na-eto-povliyali-mestnye-vybory/>.

aktyvios yra rumunų/moldovų ir bulgarų mažumos. Rusų mažumai, savo ruožtu, nebūtinai turėti savo partija ir šios mažumos atstovai įsitraukia į įvairias politinės jėgos Ukrainoje. Bet pats prorusiškas sentimentas Ukrainoje pasireiškia kova už rusų kalbos statusą bei santykių su Rusijos Federacija gerinimu ir tokiose procesuose dalyvauja įvairių tautybių atstovai, tame skaičiuje ir ukrainiečiai. Baltarusių padėtis vertintina atskirai dėl kintančios padėties Baltarusijos viduje bei atitinkamai santykių tarp Baltarusijos ir Ukrainos. Tokiu būdu, Ukrainoje gyvenančių tautinių mažumų atstovavimas valdžioje yra visiškai įmanomas ir Ukrainos valstybė šia prasme nesukelia neįveikiamų kliūčių mažumas atstovaujančioms politinėms jėgoms būti išrinktoms. Nors Ukrainos teisės aktuose nenumatyta išimčių mažumoms parlamento rinkimuose, savivaldybių tarybos išlieka atvirai prieinamomis remiantis visuotinės balsų teisės principu.

Patį 2017 m. priimtą Švietimo įstatymą ėmė vertinti Venecijos Komisija. Tautinių mažumų kontekste šis įstatymas sukėlė daug diskusijų dėl jo „kalbos straipsnio“, t. y. 7-to Įstatymo straipsnio. Atskiras nesusipratimas iškilo dėl skirtumo tarp įstatyme minimos „tautinės mažumos“ bei „čiabuvių“ sąvokos. Venecijos Komisijos atstovui buvo paaiškinta, jog čiabuviai yra neturinčios savo giminingos valstybės tautybės, pavyzdžiui Krymo totoriai ir karaimai. Teorinės dalyje buvo aprašytos panašios ištraukos iš Latvijos bei Norvegijos teisėkūros, kai čiabuviais laikomos savo giminingos valstybės neturinčios tautybės, lyviai ir samiai atitinkamai. Vertindama dėl Įstatymo straipsnio atitikties nediskriminavimo principą Venecijos Komisija pabrėžė skirtingą Ukrainos valdžios požiūrį į tautines mažumas, kuriuo ES valstybių narių bei tų oficialiomis kalbomis kalbančios Ukrainos mažumos turi daugiau teisių negu rusai, baltarusiai, moldovai ir kitos. Taip pat Komisija išskyrė keturis mažumų tipus pagal Ukrainos politikos klasifikavimą, t. y. ukrainiečių k. pagrindinė grupė, čiabuvių kalbos, ES valstybių narių Ukrainoje gyvenančios mažumos ir ne ES tautinės mažumos (rusai, baltarusiai, ir kitos). Komisija taip pat nusprendė, kad sunkiai nustatytinos aplinkybės, kuriomis galima diferencijuoti mažumas pagal jų giminingos valstybės buvimą arba nebuvimą ES. Manytina, tokie Ukrainos valdžios žingsniai daromi siekiant derusifikuoti valstybę, ir stipri aplinkybė Ukrainos valdžios naudai gali būti Rusijos vykdoma karinė agresija prieš Ukrainą. Tačiau neiškiu išlieka klausimas dėl baltarusių ir moldovų mažumų.

Parlamentui pritarius Švietimo įstatymo projektui Ukrainoje tegaliojo 2012 m. kalbos įstatymas kurio iki tol nepakeitė atitinkamai kitu. 2018 m. Ukrainos Konstitucinis Teismas išnagrinėjęs Parlamento narių pateiktą skundą dėl šio įstatymo neatitikties Konstitucijos 2012 m. priimtą kalbos įstatymą panaikino. Pagrindas tokiam sprendimui buvo įrodyta neatitiktis Konstitucijos ir procedūriniai pažeidimai priimant statymą.

2019 m. Ukrainos Parlamentas priėmė naują kalbos veiklą šalyje reguliuojantį įstatymą. Šiuo įstatymu buvo nustatytos valstybinės kalbos normos įvairiose srityse. Tokiu būdu, įstatyme sudarytas

valstybės valdyme dirbančių asmenų sąrašas, kurių atžvilgiu įvestas privalomasis valstybinės kalbos mokėjimas. Tai yra valstybės tarnautojai, policininkai, teisėjai ir tt., tačiau daugeliui šitų pareigybių valstybinės kalbos mokėjimas buvo privalomas ir anksčiau pagal Konstituciją. Taip pat valstybinę kalbą privaloma mokėti įgyjant Ukrainos pilietybę. Kalbant apie aptarnavimą įstatymas numato bendravimo su Ukrainos piliečiais valstybine kalba principą, kuris būtinai taikomas kertant sieną. T. y. pasieniečiai privalo su Ukrainos piliečiais bendrauti valstybine kalba, kitų valstybių piliečius jie gali aptarnauti ta kalba kurią jie moka. Kitose klientų aptarnavimo vietose darbuotojai irgi privalo aptarnauti juos valstybine kalba pagal nutylėjimą, bet klientui pageidaujant bei darbuotojui mokant aptarnavimas gali būti kita kalba. Šis Įstatymas taip pat nurodo Švietimo srities reguliavimus, papildant 2017 m. priimtą Švietimo Įstatymo ir jo 7-tą straipsnį nustatant dalykų vertinimo pervedimo į valstybinę kalbą pereinamoji laikotarpį iki 2030 m.

2019 m. priimtas Įstatymas dėl kalbos reguliuoja įvairias sritis. Televizijos ir radijo transliacijos ir retransliacijos tvarkai nustatomos atskiros taisyklės, kuriomis per dieną išskiriamos du laikotarpiai, nuo 7.00 iki 18.00 ir nuo 18.00 iki 23.00. Per kiekvieną iš jų transliacijų valstybine kalba kiekis privalo siekti 90% nurodyto laiko. Priimant įstatymą reikalavimas tebuvo 75% nurodyto laiko. Tokia nuostata taikoma nacionalinėms ir regioninėms TV ir radijams. Vietinės televizijos ir radijai privalo atitinkamai padidinti transliacijas valstybine kalba nuo 60% iki 80% kiekvienu iš nurodytų laikotarpių. Nuostata įsigalioja tik 2024-aisiais m., t. y. praėjus penkeriems metams nuo pačio Įstatymo priėmimo dienos. Tokiu būdu, nuo liepos 2024 vietinės žiniasklaidos transliacijose nevalstybinėmis kalbomis bus transliuojama tik 20% eterio, kuomet regioninės ir nacionalinės transliacijose ne daugiau kaip 10%. Tokie Ukrainos valdžios sprendimai parodo vieno pagrindinių Konstitucijoje nustatytų principų laikymosi, t. y. unitarinės valstybės; regionams su skirtingu tautinių mažumų kiekiu juose priklauso įstatymu nustatytas transliavimo mažumų kalba laiko procentas. Tačiau dar prieš priėmus šį Įstatymą Nacionalinė televizijos ir radijo transliavimo taryba pranešė apie itin didelius valstybinės kalbos vartojimo rodiklius nacionaliniame, regioniniame ir vietiniame lygmenyse⁴⁵. Venecijos Komisija šią nuostatą vertino kritiškai pabrėždama Ukrainos susijusias su EŽTK 10 str. įsipareigojimus, kuriais pasirašiusioje šią Konvenciją valstybėje turi būti apsaugoma teisė į saviraiškos laisvę, tame skaičiuje skleidžiant su saviraiška susijusias mintis naudojantis televizija, radiju ir kitomis žiniasklaidos priemonėmis. Venecijos Komisija atkreipdama dėmesį į Įstatymo poveikį politinėms partijoms pabrėžė atitikties EŽTK 10 str. svarbą, kad garantuojama susirinkimų ir asociacijos laisvė. Ukrainos valdžia šioje vietoje nenaudo viešojo nuo privačiojo atskyrimo sąvokos ir įsiterpė į privačiųjų TV ir radijų institucijų veiklą siekdama jose užtikrinti vienintelės valstybinės kalbos apsaugos principo funkcionavimą. Privačiosios TV ir radijo

⁴⁵ Сергій Костинський: Всі члени Нацради отримали погрозу. <https://www.nrada.gov.ua/sergij-kostynskyj-vsi-chleny-natsrady-otrymaly-pogrozu/>.

institucijos, savo ruožtu, privalėtų laikytis Ukrainos Konstitucijos bei įstatymų nesikėsiant ir neiginčiant Ukrainos valstybės pagrindo.

Įstatymas taip pat numato reguliavimus spaudos srityje, nustatydamas nuo 2022 m. nacionalinės ir regioninės spaudos leidybai dubliuoti ne valstybine kalba skelbiamą medžiagą. Ši įstatymo nuostata netaikoma Krymo totorių, kitų Ukrainos čiabuvių, anglų ir ES oficialiomis kalbomis viešinamai spaudoje medžiagai. Vietinei spaudai nuostata pradėdama taikyti nuo 2024-07-16, t. y. praėjus penkeriems metams nuo Įstatymo priėmimo dienos. Atsižvelgiant į 2021 m. padėtį, moldovų, baltarusių ir rusų k. spauda turi būti verčiama į valstybinę k.. Atskira nuostata numatyta knygų leidybai, ir knygynuose pusė parduodamų knygų turi būti valstybine k..

Pastebėtina ir tai, kad už Įstatymo pažeidimą numatyta administracinė atsakomybė arba įspėjimai, ir ši nuostata taikoma nuo 2022-07-16 tokiu būdu suteikiant trejų metų pereinamąjį laikotarpį atsakomybės už Įstatymo pažeidimus prasme. 2019 m. Įstatymo nuostatos kalbų vartojimo atžvilgiu rodo Ukrainos ketinimą artėti ES, bet kitų mažumų kalbų padėtis pagal šį įstatymą galimai yra neigiama. Tam yra aiški iš išorės kylanti aplinkybė, t. y. Rusijos karinė agresija prieš Ukrainą ir Ukrainos veiksmai šiame kontekste gali būti suprantami.

2021 m. Ukrainos Parlamentas priėmė ir Prezidentas pasirašė įstatymą dėl čiabuvių, kuriuo buvo apibrėžta Ukrainos čiabuvių sąvoka, jų teisės ir padėtis. Įstatymas pagal savo esmę skirtas neturinčioms savo giminingos valstybės už Ukrainos ribų tautybėms, bei nustato kad tokios yra Krymo totoriai, karaimai bei krymčakai. Šios tautybės šiuo įstatymu apsaugomos ir joms suteikiama sustiprinta parama. Įstatyme nustatyta, kad Valstybė garantuoja šių tautybių kalbų mokymąsi bei plėtrą atsižvelgiant į padidintą jų išnykimo riziką. Pagrindinė kritika dėl šio įstatymo kilo iš Vengrijos bei Rusijos valdžių. Vengrijos užsienio reikalų ministras Peter Sijarto pareiškė nepasitenkinimą bei reikalavo kad vengrams būtų suteiktas čiabuvių statusas Ukrainoje, taip pat papildė, kad toks Ukrainos žingsnis nuspręstų visus tarp Ukrainos bei Vengrijos valdžios kilusius nesusipratimus⁴⁶. Tačiau toks įstatymas skirtas būtent savo Kin-valstybės už Ukrainos ribų neturinčiosioms tautybėms, prie kurių vengrai nepriskirtinos. Venecijos Komisija nevertino arba nespėjo įvertinti Įstatymą dėl čiabuvių, tačiau nuomonė dėl atskirų su čiabuvių susijusiais klausimais galima sekti dėl panašių įstatymų (kalbos, švietimo) nuomonėse. Kaip ir buvo minėta, Komisija nesupranta bet tuo pačiu ir neatmeta diferenciacijos pagal čiabuvių mažumų giminingos valstybės neturėjimą švietimo srityje.

Įstatymas numato atskiras Ombudsmeno (Kontroleriaus) pareigas. Šias pareigas einantis asmuo turi apsaugoti ukrainiečių k. kaip vienintelės valstybinės kalbos principo pagrindus imdamasis atitinkamų veiksmų bei palaikydamas santykį su atitinkamomis institucijomis. Nors šios pareigos

⁴⁶ Угорщина вимагає визнання угорців. <https://www.volyn24.com/news/176490-ugorschyna-vymagaie-vyznannia-ugorciv-korinnym-narodom-ukrainy>.

skirtos valstybinės kalbos apsaugai, Ukraina turi ir atskirą atsakingą už žmogaus teises Parlamento Kontrolierę. Nuo 2018 m. šias pareigas eina Liudmila Denisova, kuri aktyviai įsitraukia į mažumų problemas⁴⁷.

Per septynerius metus (2014-2021) Ukrainoje įvyko keletas svarbių žingsnių kalbos ir tautinių mažumų teisėkūroje, nuo naujos valdžios bandymo iškart panaikinti Regionų Partijos/Janukovičiaus Kalbos įstatymą iki Įstatymo dėl čiabuvių priėmimo.

Ukrainos teisėkūra kalbos srityje kelia diskusijas bei nesusipratimus dėl ukrainiečių k. kaip valstybinės kalbos stipinimasi bei tautinių mažumų lygių galimybių ir prieigos problemos. Aiškiai apibrėžta, kad Ukrainoje gyvenančios tautinės mažumos absoliučiu kiekiu yra Ukrainos piliečiai, tokie pat kaip etniniai ukrainiečiai ir jų atžvilgiu turi būti priimami sprendimai siekiant apsaugoti jų pagrindines teises bei prieigą prie įvairių visuomenės sričių. Ukrainos valdžios ketinimai konsoliduoti visuomenę bei įvesti valstybinę kalbą į visas sritis bei jose ją sustiprinti yra suprantami. Taip pat galima teigti, kad pagrindinis uždavinys Ukrainos valdžiai tiek remiantis Europiniais principais, tiek Ukrainos Konstitucija yra surasti bei pritaikyti atitinkamą pusiausvyrą dviem principams, ukrainiečių k. kaip vienintelės valstybinės kalbos funkcionavimui ir tautinių mažumų teisių apsaugai bei jų įtraukimu. Pastebėtina, kad įvairiose rytų Europos besitransformuojančiose visuomenėse naudojamas panašus požiūris ir politika. Tai parodo panašumus Ukrainos teisėkūroje bei iš dalies jos suderinamumą su ES valstybių sprendimais. Vienareikšmiškai galima teigti, kad Ukrainos valdžios veiksmai neturinčių savo gimininės valstybės už Ukrainos ribų čiabuvių vertintini gerai, ir Ukraina parodo savo atsakingą elgesį ir apsaugodama šias tautines mažumas, nors Venecijos Komisija dvejopai vertino Ukrainos valdžios motyvaciją suteikiant daugiau teisių čiabuviams atsižvelgiant į gimininės valstybės nebuvimo faktą. Ukrainoje gyvenančias tautinių mažumų padėtį reguliuoja Švietimo įstatymas, Įstatymas dėl ukrainiečių kalbos, kaip valstybinės kalbos, funkcionavimo užtikrinimo, tačiau atskiro įstatymo nėra ir kai kurios šių įstatymų nuostatos vertinamos nevienareikšmiškai ir tuo labiau dėl jų kyla ginčai. Ukrainos valdžios įstaigos siekdamos maksimalia įmanoma apimtimi reguliuoti šią probleminę sritį galėtų darbuotis ties nauju įstatymu, kuriuo tautinių mažumų teisės būtų apibrėžtos atskirai.

⁴⁷ Ми всі українці, але різного етнічного походження. <http://www.golos.com.ua/article/350308>.

2.3. Išorinis reagavimas ir padėties stebėseną

Teisėkūros procesai turinčiose didelę atskirose vietovėse gyvenančių arba nacionalinę tautinių mažumų koncentraciją gali būti apsunkinti tarptautinių santykių kontekste. Tam galimai įtakoja tokie veiksniai, kaip tam tikrų gimininių valstybių politika savo užsienyje gyvenančios pagrindinės tautos (tiek etninių, tiek diasporos) atžvilgiu ir vidinės gyventojų nuotaikos nagrinėjamoje valstybėje. Kalbant apie didelę apimtimi pasireiškiantį supranacionalinį valdymą (pvz. ES) svarbu suprasti atskirų Integracijos dalyvių, pvz. valstybių narių, elgesį bei to seką. Kaip ir buvo apibrėžta, Ukrainos teisėkūra kalbos ir tautinių mažumų srityse tiesiogiai liečia tokias tautines mažumas, kaip rusai, baltarusiai, vengrai, rumunai, bulgarai ir kitos. Šioje vietoje svarbiausias tyrimui faktas, kad vengrų ir rumunų mažumų gimininės valstybės tėra ES valstybės narios bei turi tam tikras galias, įtaką bei balsą ES institucijose. Tokios institucijos, savo ruožtu, paveikia veiksmų seką bei tvarką į atitinkamai ES besiintegruojančias valstybes, tarp kurių yra Ukraina. Atskirai galima pabrėžti Ukrainos ketinimą prisijungti prie NATO bei faktą, kad tiek Vengrija, tiek Rumunija taip pat yra NATO valstybės narės.

Ukrainos apibrėžtai politikai dėl jos integravimosi į ES struktūras bei NATO gali trukdyti ne vien vidaus politikos trūkumai bet ir išoriniai veikėjai. Šioje dalyje nagrinėjama galima kitų valstybių įtaka europeizacijos procesams Ukrainoje derinyje su Ukrainos vykdoma politika kalbos ir mažumų srityse. Yra pagrindas manyti, kad tiek pareiškimais, tiek veiksmais kitos valstybės padaro neigiamą poveikį Ukrainos integracijos į ES procesui. Vengrijos, Rusijos ir Rumunijos valdžių atstovai kritiškai vertina Ukrainos su kalba bei tautinėmis mažumomis susijusią teisėkūrą po Euromaidano.

Rusijos valdžios reagavimas į Ukrainos po Euromaidano priimtus įstatymus nagrinėjamose srityse yra kritiškas. Anot jų, Krymas jų pačių buvo išgelbėtas nuo rusakalbiam nepalankios Kyjivo kalbos politikos. Tačiau Rusijos veiksmai Ukrainoje 2014 m. yra akivaizdus tarptautinės teisės smarkus pažeidimai ir pačiai aneksijai nepritarė dauguma Jungtinių Tautų valstybių. Tolesnė Rusijos valdžios veiksmų raida buvo itin vienoda, Ukrainos teisėtai išrinkta valdžia Rusijos valdžios bei žiniasklaidos polyje apibrėžiama kaip nacionalistai ir naciai, Ukrainos politikos ypatybės anot jų tereiškė žlugdančius padarinius Ukrainai ir joje gyvenantiems rusakalbiam. Tokie pareiškimai atsirasdavo tiek valdžios atstovų lygmenyje, tiek žiniasklaidoje kuriems būdingas agresyvumas bei neapykanta. Pastebėtina, kad Rusija vykdo karinę agresiją prieš Ukrainą bei šios valstybės nebeturi gerų santykių nuo šio ginkluoto konflikto pradžios.

Ukrainos vidaus ir užsienio politika, ir ypačingai politika kalbos ir tautinių mažumų atžvilgiu priklauso nuo prezidento ir parlamento valdančiosios daugumos. Ukrainoje tėra trys rinkimų tipai, prezidento, parlamento ir savivaldybės. Visi trys vyksta kas penkerius metus ir kiekvieni rinkimai turi ypatingą svarbą kalbos politikai ir tautinėms mažumoms. Tai buvo įrodyta prezidento Viktoro

Janukovičiaus kadencijos metu kai pirmą kartą nepraklausomoje Ukrainoje teisėkūroje kalbos srityje buvo padaryti reikšmingi pakeitimai bei pati sritis išgyveno pokyčius o visuomenė skaldančias diskusijas bei priešpriešą. 2014-siais įsitvirtinus proeuropetiškai koalicijai bei prezidentui ši sritis vėl pradėjo kisti. Po 2019 m. technokratų pergalės prezidento ir parlamento rinkimuose ši sritis vėl išgyveno pokyčius. Tačiau pats rinkimų procesas yra derlinga dirva ne tik galimybei išreikšti įvairias nuomones bet ir padėties kaitai, kam įtakoja tiek vidinių, tiek išorinių veikėjų veiksmai. Kaip buvo aprašyta, labiausiai susirūpinusios išorinės valdos tėra Rusija ir Vengrija, kurios aktyviai įsitraukia į diskusijas dėl mažumų padėties Ukrainoje. Akivaizdus Rusijos interesus Ukrainos politikoje yra partijos Opozicinės Platformos sėkmingas rezultatas kuomet Vengrijos valdžia atvirai palaiko vengrų mažumos partiją KMKSZ. Tačiau būdama ES valstybe nare Vengrija nepilnai vykdo įsipareigojimus žmogaus teisės politikoje, apie ką pranešė Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos patariamasis komitetas. Išnagrinėjęs bei kritiškai vertinęs romų padėtį Vengrijoje komitetas ragino nedelsiant imtis veiksmų siekiant sukurti palankesnes sąlygas romų mažumos integracijai į vengrų visuomenę įvairiose srityse⁴⁸. Be to, Vengrijos ir Rusijos valdžios politikai būdingas⁴⁹ pasižymėtinas ir Vengrijai būdingas atsitraukimo nuo demokratijos procesas, kuris taip pat galimai įtakojo tokiai Vengrijos valdžių veiksmų raidai. Tokiu būdu Vengrija, pažeisdama pagrindinius žmogaus teisių principus, kišasi į tautinių mažumų padėtį kitose šalyse savo veiksmus pagrįsdama ketinimu apsaugoti užsienyje gyvenančius etninius vengrus.

Rumunijos valdžios reagavimas į Ukrainos teisėkūrą kalbos ir mažumų srityse taip pat pasireiškėdavo tai svyravimu dėl jo, tai aštria kritika. Tuo pačiu ES Rumunijos valdžią laiko korupcijos ir prastos valdysenos simboliu bei kelia tam tikras abejones dėl jos politikos. Europos Taryba taip pat kritiškai vertino 2017 m. Švietimo įstatymą dėl pusiausvyros tarp valstybinės ir mažumų kalbų stokos⁵⁰.

Atsižvelgiant į akivaizdų atskirų užsienio valstybių reagavimą į Ukrainos teisėkūrą nagrinėjamose srityse galima teigti, kad vis dėlto nėra išreiškiančių norą padėti Ukrainos institucijoms šiuo klausimu valstybių. Tačiau padėtis nurodo tebesantį poreikį ir viena ES valstybė narė galėtų prisidėti bei apsieisti patirtimi su Ukraina nagrinėjamose srityse.

Venecijos Komisijos nuomonė dėl 2017 m. Švietimo įstatymo 7-ojo straipsnio taip pat nurodė Ukrainos tarptautinius įsipareigojimus, kuriais Ukraina turi laikytis pasirašytų Europos Žmogaus Teisių Konvencijos, Europos mažumų Chartijos, Europos Socialinės Chartijos, Tarptautinių pilietinių ir politinių teisių pakto ir Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto.

⁴⁸ "Fifth opinion on Hungary", <https://rm.coe.int/5th-op-hungary-en/16809eb484>.

⁴⁹ „Ukraine: Will the Centre Hold“, Crisis Group Europe Report №247, 21 December 2017, <https://www.jstor.org/stable/resrep31299.7>.

⁵⁰ "Opinion: A European slap for Ukraine's language law". <https://www.dw.com/en/opinion-a-european-slap-for-ukraines-language-law/a-40933536>.

Atkreiptinas dėmesis į Ukrainos Konstitucijos 9-ojo straipsnio, kuriuo Ukrainos ratifikuotos bei begaliojančios tarptautinės konvencijos, chartijos turi privalomąją galią, t. y. Ukraina privalo jas vykdyti.

Apibendrinus, galima teigti kad į Ukrainos vykdomą politiką kalbos ir tautinių mažumų srityse įsitraukia įvairios šalys, tarp kurių yra tiek valstybės, tiek tarptautinės institucijos. Iš atskirų valstybių išskirtina Rusija ir Vengrija, jos vertina nagrinėjamą politiką neigiamai bei nepagrįstai. Demokratijos stoka Rusijos ir atsitraukimas nuo demokratijos Vengrijoje galimai pagrindžia tokią šių valstybių valdžių atstovų reagavimą. Atskirai Ukrainos teisėkūrą ir padėtį siekia nepriklausoma Europos Tarybos patariamoji institucija Venecijos Komisija, kuri pateikia nuomones dėl probleminių klausimų bei teisiškai tokias pagrindžia.

2.4. Demokratizacija ir europeizacija

Ukraina yra įvairių tarptautinių organizacijų valstybė narė, viena pirmųjų JT valstybių narių, įsitraukia į JT taikos palaikymo misijas. Nuo 2014 m., prasidėjus naujam laikotarpiui Ukrainos istorijoje atitinkamai sustiprėjo bendradarbiavimas su ES struktūromis ir buvo pasirašytas Susitarimas dėl Asociacijos. Nuo tol Ukraina pradėjo telkti pastangas, siekdama vystyti į Integracijos į ES skirtą užsienio politiką. Pagrindinis iššūkis Ukrainai integruojantis į ES struktūras bei siekiant gauti kandidatės į ES statusą yra Ukrainos įstatymų suderinamumas su ES reikalaujamomis normomis. Tiesa yra kitos bendresnio masto kliūtys, tokios kaip padidintas korupcijos lygis ir nepakankamai išsivysčiusi ekonomika.

Ukrainos politinė sistema vertintina kaip stabili ir pasireiškia stabiliais principais ir jų laikymusi. Pavyzdžiui, nuo nepriklausomybės gavimo valstybėje įsitvirtino politinė sistema kuri nesikeičia ir ją reguliuojančios Konstitucijos nuostatos yra neginčijamos. Politinės partijos atstovauja įvairias visuomenės grupes bei gali laisvai konkuruoti. Tautinių mažumų padėtis derinyje su įsitraukimu vertintina gerai bei pagrindžiama laisvai prieinamomis savivaldos valdžios institucijomis. Vengrų mažuma neturi neįveikiamų kliūčių savivaldybės rinkimų metu ir jų padidintos koncentracijos savivaldybėse turi proporcingai atstovų atitinkamose įstaigose. Tai parodo įvairių grupių įsitraukimą bei proporcingi atvirą prieinamumą. Tačiau išskirtinas trūkumas, kuris pagrindžiamas politinių partijų nepastovumu bei apibrėžtos politikos atskirose srityse stoka.

Gyventojų atžvilgiu priimamiems sprendimams tiesiogiai įtakoja valstybės turima informacija apie gyventojus. Tiek moksliniu lygmeniu, tiek tikrovėje išskirtina būtina ir lemtinga nagrinėjamos temos tolesniam vystymuisi ir tyrimui aplinkybė, t. y. gyventojų surašymo rengimas Ukrainoje. Šis procesas būtinas ir demokratizacijos procesams užtikrinti, kadangi atlikus tokį

kiekybinį tyrimą ir gavus aktualius duomenis bus galima tai pritaikyti institucijų sistemos optimizavimui. Toks veiksmas, savo ruožtu, užtikrins tvaresnę plėtrą.

Tiesiogiai susijęs su gyventojų surašymu procesas yra gyventojų registravimas arba jų gyvenamosios vietos teisingas ir savalaikis registravimas. Pirmasis ir antrasis indėlis į valstybės kiekybinių tyrimų tikslumą ir aktualumą skiriasi iniciatyvos kilme, pirmuoju atveju patį kiekybinį tyrimą inicijuoja valstybė, antruoju – gyventojai suprasdami pilietiškumo sąvoką savarankiškai atnaujina savo informaciją, kuri atsiras valstybės registrų duomenų bazėse ir padės valstybės pareigūnams kokybiškiau atlikti su viešuoju administravimu susijusias užduotis. Gyventojų skaičius ir atitinkamų duomenų bazių savalaikis atnaujinimas tiesiogiai susijęs su valstybės politika tautinių mažumų srityje, kadangi priimant sprendimą šių grupių atžvilgiu svarbu disponuoti tikslią informaciją. Tokiu būdu, valdysenos kokybė nepasiekia reikiamo lygio. Tiek gyventojų surašymas, tiek jų registravimas susiję su demokratizacijos procesais, ir ESBO pabrėžia šių procesų svarbą valstybės demokratizacijai⁵¹.

Procesai Ukrainos visuomenėje ir jų dinamika, greičiausiai formuoja nuomonę, kad Ukrainos valdžia pasižymi silpnumu arba nepakankamumu gyventojų požiūriu prasme. Tokiu būdu, tarp Ukrainos gyventojų pastebimas reikšmingas skepsis dėl įvairių valdžios institucijų. 2019 m. atliktoje apklausoje daugiau nei pusė apklaustųjų pareiškė savo nepasitikėjimą Ukrainos Prezidentu, Parlamentu, Vyriausybe, Valstybės aparatu, Mokesčių Tarnyba, Muitine Tarnyba bei skirtingų instancijų teismais, kuomet teigiamai vertino savivaldybės tarybas ir merus, Kariuomenę, Valstybės Sienos Apsaugos Tarnybą, pilietines organizacijas, Cerkvę bei savanorių organizacijas⁵². 2019 m. padėtis buvo gyventojų įvertinta panašiai kritiškai ir pasitikėjimas valdžia buvo prasčiausias pasaulyje, kas parodo sisteminių nesklaidumą ir akivaizdų trūkumą⁵³. Derinyje su nagrinėjama problema tai nurodo rimtus trūkumus institucijų sistemoje, kuriuos Ukraina turi išspręsti. Šitie trūkumai trukdo ne vien Ukrainos Integracijai į ES struktūras bet ir į NATO. Institucijų vystymasis ir sklandus funkcionavimas tiesiogiai susijęs su sėkmingu demokratizacijos proceso rezultatu, lygiai kaip ir valstybės pajėgumu. Tokiu būdu, Ukrainos integracija į šias struktūras apsunkinta iki kol Ukraina neišspręs su korupcija susijusias problemas.

Atsižvelgiant į integracijos į ES proceso ypatybes, besiintegruojančiai arba norinčiai integruotis į ES struktūras valstybei keliami tam tikri reikalavimai. Plati demokratizacijos sąvoka įskaitytina į šiuos reikalavimus. Besiintegruojančios valstybės vertinamos pagal specialią procedūrą,

⁵¹ Population registration. <https://www.osce.org/odihr/population-registration>.

⁵² Довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян України (липень–серпень 2021р.). <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dovira-do-instytutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy>.

⁵³ “В Україні найнижчий у світі рівень довіри до влади – дослідження”. <https://www.dw.com/uk/в-україні-найнижчий-у-світі-рівень-довіри-до-влади-дослідження/a-48008771>.

t. y. pagal Kopenhagos kriterijų. Tarp jų išskiriami trys, 1) tvari institucijų veikla apsaugant teisės viršenybės principą, žmogaus teises ir mažumų teises; 2) rinkos ekonomikos principo taikymas ir galimybė susidoroti su ES esama kompeticijos taisykle; 3) galimybė prisitaikyti ir vykdyti su naryste susijusius reikalavimus⁵⁴. Šiam tyrimui aktualiausias kriterijus yra pirmasis. Šitie reikalavimai nurodyti Europos Sąjungos Sutarties 49-ajame straipsnyje su nuoroda 2-jam straipsniui. Pagal pirmąjį, bet kuri Europos valstybe gali tapti ES valstybe nare su sąlyga tokį norą išreiškusiajai valstybei atitikti 2-ajame ESS straipsnyje išdėstytas vertybes. Formaliai Ukraina išreiškė tokį norą po 2014 m. tiek išrinkusi proeuropetišką prezidentą bei parlamentą, tiek šių valdžios atstovų veiksmais, pvz. pasirašius Susitarimą dėl Asociacijos. Tačiau reikalavimai norinčiai į ES integruotis valstybei skiriasi nuo valstybės integracijos proceso stadijos bei padėties integracijos prasme. Valstybei svarbu gauti kandidatės į ES statusą ir pradėti vykdyti su šiuo statusu susijusias užduotis. 2021 m. Ukraina neturi kandidatės statuso, tačiau aktyviai siekia tokį gauti.

Tarp formalių reikalavimų Integracijos į ES procesui keliami sutaptis su ES taisyklėmis, ES institucijų ir valstybių narių sutikimas ir pačios besintegruojančios valstybės gyventojų išreikštas noras įstoti į ES. Pritarimas ir teisės aktų pritaikymas ES principams yra sudėtingiausias žingsnis arba kliūtis, su kuria susiduria besintegruojančios valstybės. Ukrainos-Vengrijos santykių įtampa parodo galimus nesklandumus atrandant palaikymą tarp ES valstybių, ir pats paskutinis reikalavimas dėl gyventojų išreikšto palaikymo įstojimui į ES praktikoje yra referendumu išreikštas formalumas kuris aktualus pačiam paskutiniam žingsniui.

⁵⁴ Conditions for membership. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/conditions-membership_en.

IŠVADOS

1. Kaip ir daugelis valstybių Ukraina taiko savo metodologiją tvarkydama kalbos ir tautinių mažumų sritis, kai kuriomis dalimis kyla įtampos dėl atitikties deklaruojamus principus arba pasirašytas Konvencijas. Nuo 1990-ųjų pradžios prasidėjus demokratizacijos, ir vėliau europeizacijos procesams Ukrainos valdžia rinkdavosi skirtingų požiūrių kalbos politikos ir tautinių mažumų atžvilgiu, ir patys laikotarpiai teisėkūroje kalbos srityje suskirstini į trys, nuo 1989 iki 2012 m., nuo 2012 iki 2017-2018 m., ir nuo 2017-2018 iki dabar (2022 pradžia). Tyrime buvo išnagrinėtas atskiras, po Euromaidano prasidėjęs laikotarpis derinyje su Ukrainos pasirinkta integracijos į ES struktūras politika.
2. Nagrinėjant Ukrainos valstybės politiką ir teisėkūrą kalbos ir tautinių mažumų srityse svarbu pastebėti neįprastai didelio pašalinių faktų poveikį bei svarbą kadangi pati tema ir jos problematiką turi didelę taikymo sritį bei sąveiką su išoriniais veikėjais. Kalbos politiką tiesiogiai paveikia tautinės mažumas ir nulemia jų įsitraukimą. Išskyrus tiesioginį subjektą, t. y. valstybės, į teisėkūrą nagrinėjamos srityse įsitraukia įvairios pilietinės organizacijos, politinės partijos, užsienio valstybių valdžios ir visuomenės atstovai ir tarptautinės organizacijos. Ukrainoje gyvenančios tautinės mažumos skiriasi pagal jų susivienijimo lygį kuris pasireiškia įsitraukimu, kas taip pat pasireiškia atitolimu nuo ukrainiečių visuomenės bei nenoru integruotis į ją. Pati atitolusi yra **vengrų** mažuma, kurių atstovai pulkuoja į atskiras pagal etninę principą sukurtas partijas ir telkia savo veiklą išskirtinai vengrų mažumos vietovėse. Prorusiška partija OPZZH, savo ruožtu, įsitraukia bei dalyvauja visų regionų rinkimuose. Narystė prorusiškuose partijose pagrįsta prorusiškais politiniais požiūriais, ir šiuos du partijų tipus vienija jų prieštaraujanti Konstitucijos vienintelės valstybės kalbos principui politika. Tokia raida parodo politinės srities atvirą prieigą įvairioms gyventojų grupėms pagal pilietybės principą, tuo pačiu jai stinga kontrolės.
3. Atskirai vertintinas Ukrainos **įstatymas dėl čiabuvių**. Tokiu būdu, Ukraina ne vien pabrėžė **Krymo** neginčijamą priklausymą Ukrainai *de jure*, bet ir parodė rūpestingą elgesį savo gimininės valstybės neturinčioms tautinėms mažumoms netaikydama jų atžvilgiu reikalavimų įvairiose kalbos politikos srityje palyginus su kitomis tautinėmis mažumomis.
4. Ukrainos teisėkūra kalbos politikos ir tautinių mažumų srityje turi pagrindinį ir lemtingą vidinį į svyravimą panašų **prieštaravimą, kaip apsaugoti ir vystyti Konstitucijos nustatytą vienintelės valstybinės kalbos principą ir kaip suteikti pakankamas teises tautinėms mažumoms kad jos galėtų sėkmingai integruotis į ukrainiečių visuomenę**. Ukrainos valdžiai ir jos sprendimams nagrinėjamos srityse būdingas nepriklausomumas ir tuo pačiu laikymasis savo nustatytų principų Integracijos į ES prasme, kuriam nepaisant aukščiau išvardyto vis dėlto stinga pačio proceso ir su juo susijusių principų supratimo. Pati teisėkūra kalbos ir tautinių mažumų srityse Venecijos

Komisijos vertinta nevienareikšmiškai ir atskiros nuostatos sunkiai suprantamos dėl jų neaiškaus dėstymo, pavyzdžiui 2017 m. Švietimo įstatymo 7-asis str.. Atsižvelgiant į tokias Venecijos Komisijos pastabas bei į sudėtingą situaciją srityse Ukrainos institucijoms būtų racionalu priimti atskirą tautinių mažumų padėti reguliuojantį įstatymą, kuriame bus išdėstyti tikslūs jų teisės bei tokių teisių apsaugos mechanizmai, taip pat atsižvelgta į Ukrainos pasirašytose Konvencijose nustatytus Europinius principus. Siekiant išlaikyti pusiausvyrą tarp ukrainiečių kalbos kaip vienintelės valstybinės kalbos funkcionavimo principo bei tautinių mažumų teisių apsaugos principo būtų racionalu laikytis EŽTK 10-ojo str., kuriuo kiekvienas žmogus turės teisę į saviraišką. Praktikoje tai galima taikyti 2019 m. Įstatyme neįpareigojant vykdyti transliavimo valstybine k. kvotą privačiųjų TV ir radijo įstaigų, tokiu būdu suteikiant daugiau teisių tautinėms mažumoms puoselėti savo kalbas. Bendrai, šį principą galima taikyti kitose srityse skiriant valstybinį nuo privačiojo, ir sukuriant palankesnes sąlygas privačiosioms institucijoms, tačiau stebėti jų veiksmų atitiktį Konstituciją bei turėti kontrolės mechanizmus (pvz. apibrėžti antivalstybinės politikos prevenciją). Nepaisant neginčijamos daugumos balsų taisyklės, kuriuo Ukrainos valdžios veiksmai atrodo pateisinami bei tenkantys daugumos požiūrį, valdžios įstaigoms derėtų aiškiau apibrėžti privačiojo principą tautinių mažumų teisių srityje bei sukurti palankias sąlygas jo vystymuisi. Ukraina vykdo Europos Konvencijų dėl nagrinėjamų sričių nuostatas **iš dalies**, tačiau ne maksimalia apimtimi.

5. Ukrainos teisėkūrai atskiromis vietomis būdingas **neaiškus** (ang. *vague*) tam tikrų **įstatymų straipsnių formulavimas**. Į tai atkreipė dėmesį Venecijos Komisija priimtoje nuomonėje dėl 2017 m. Ukrainos Švietimo Įstatymo, kas sukelia nesklandumus vykdant įstatymą.
6. Ukrainos atveju didelę įtaka padėčiai eina ne vien iš vidaus, bet ir **iš išorės**, tokios valstybės kaip **Rusija ir Vengrija** nuolat išreiškia susirūpinimą tautinių mažumų padėtimi. Šių valstybių valdžios atstovai suprasdami savo galias bei galimybę tas pritaikyti Ukrainai neretai tomis piktnaudžiauja. Vengrija būdama ES ir NATO valstybė narė bei turėdama balsą šių organizacijų tarybose parodo savo santykį bei kin-valstybės politiką Ukrainos atžvilgiu pagrįsdama savo veiksmus nepasitenkinimu Ukrainos valdžios teisėkūra tautinių mažumų atžvilgiu. Tačiau NATO atveju Vengrijos įtaka yra akivaizdi ir pats mechanizmas aiškus, ES atveju dėl sudėtingesnės struktūros jos pozicijai pritaikyti ES sprendimų priėmimo procese yra atitinkamai sunkiau. Vis dėlto Vengrija savo pareiškimais nuolat rodo savo aiškiai suformuluotą poziciją dėl vengrų mažumos Ukrainoje, tačiau pati nesilaiko Europinių principų šiose srityse. Rusija, savo ruožtu, naudoja mažumų problematiką savo į užsienį paplitusioje žiniasklaidoje. Ukrainos teisėkūra kalbos ir mažumų srityse yra dideliu mastu politizuojama ir bet koks sprendimas sulaukia reakcijos iš užsienio. Atsižvelgiant tiek į Ukrainos geopolitinę padėtį, tiek į demografinę padėtį galima teigti, kad valstybė atsidadė aklavietėje kalbos politikos prasme.

7. Temos nagrinėjimo apsunkinimas pirmiausia pagrįstas **aktualios statistikos stoka**, kažkuriuos nuomonės galima daryti tik spėliojant dėl tam tikrų faktų bei jų atitikties tikrove. Vienoje iš nuomonių Ukrainos atžvilgiu Venecijos Komisija nurodė, kad Ukraina derėtų **atlikti gyventojų surašymą** bei gauti aktualius duomenis, kas, savo ruožtu, leistų remiantis šiais duomenis priimti kokybiškesnius sprendimus. Taip pat tyrinėjant kalbos ir mažumų srityse vykdomą teisėkūrą derinyje su ES arba Europiniais principais svarbu pažymėti, jog ES nereguliuoja tiesiogiai šios srities, ir valstybės narės priima sprendimus dėl su šia sritimi susijusių klausimų bei problemų savarankiškai, todėl išvados dėl atitikties darytinos remiantis atskirų ES VN patirtimi. Atskira institucija yra Venecijos Komisija, kuri priima nuomones dėl besitransformuojančiųjų valstybių, tame skaičiuje dėl Ukrainos. Atsižvelgiant į šios institucijos bei jos ekspertų nepriklausomumą bei (priklausymą) bendresnio masto integracijos struktūrai, Europos Tarybai, jos išvados bei nuomonė laikytinos aktualiomis.
8. Remiantis aukščiau išdėstyta, galima teigti, kad Ukrainos politika kalbos ir tautinių mažumų atžvilgiu pasižymi savarankiškumu, tam tikrų Europos Integracijos valstybių patirčių perėmimu bei taikymu, ukrainiečių k. kaip vienintelės valstybinės kalbos principu stiprinimu.

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. Act relating to Language. 2022. <https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2021-05-21-42>. [Žiūrėta 2022-02-17]
2. Arel, Dominique. „Language, Status, and State Loyalty in Ukraine“. Harvard Ukrainian Studies , 2017-2018, Vol. 35, No. 1/4, THE BATTLE FOR UKRAINIAN: A COMPARATIVE PERSPECTIVE (2017-2018), pp. 233-263. <https://www.jstor.org/stable/44983543>. [Žiūrėta 2022-02-17]
3. Budjeryn, Mariana. “The Breach: Ukraine’s Territorial Integrity and the Budapest Memorandum.” WOODROW WILSON INTERNATIONAL CENTER FOR SCHOLARS, 2014;
4. Cheskin, Ammon. Russian Speakers in Post-Soviet Latvia: Discursive Identity Strategies. Edinburgh University Press, 2016. <http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt1bgzdcw>. [Žiūrėta 2022-03-05]
5. CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX. Transparency International 2022. <https://www.transparency.org/en/cpi/2021>. [Žiūrėta 2022-02-17]
6. Emerson, Michael., Movchan, V.; Ukraine and Europe A short guide. CEPS, 2016. Retrived from http://aei.pitt.edu/79179/1/Ukraine_pop_edition_FINAL.pdf. [Žiūrėta 2022-02-03]
7. EUROPOS SAJUNGOS SUTARTIES SUVESTINĖ REDAKCIJA. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0016.02/DOC_1&format=PDF.
8. Freedom House. 2016. Freedom in the World, 2016. https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FITW_Report_2016.pdf. [Žiūrėta 2022-02-21]
9. Fritz, Verena. State-building: a comparative study of Ukraine, Lithuania, Belarus, and Russia. Budapest. Central European University Press, 2007; [Žiūrėta 2022-02-21]
10. Istvan Cserniesko; Csilla Fedinec, "Four Language Laws of Ukraine," International Journal on Minority and Group Rights 23, no. 4 (2016): 560-582. [Žiūrėta 2022-03-05]
11. Levy, Jack S. Case Studies: Types, Designs, and Logics of Inference. Conflict Management and Peace Science Vol. 25, No. 1 (Spring 2008), pp. 1-18 (18 pages); [Žiūrėta 2022-02-24]

12. Licia Cianetti, Consolidated technocratic and ethnic hollowness, but no backsliding: reassessing Europeanisation in Estonia and Latvia, 2018;
13. Milada Anna Vachudova (2020) Ethnopolitism and democratic backsliding in Central Europe, East European Politics, 36:3, 318-340. <https://doi.org/10.1080/21599165.2020.1787163>.
14. LIETUVOS IR RUSIJOS SURARTIS DĖL TARPVALSTYBINIŲ SANTYKIŲ PAGRINDŲ. MOKSLO STUDIJA. MRU. Vilnius, 2021;
15. Mungiu-Pippidi, Alina. The Quest for Good Governance, Cambridge: Cambridge University Press, 2015; [Žiūrėta 2022-01-20]
16. Richard C. M. Mole The Baltic States. From the Soviet Union to the European Union. Routledge, 2012. 121-138; [Žiūrėta 2022-04-23]
17. Meuser, Stephan., Hett, F., „*The Future of EU-Ukraine Relations Four Scenarios*“. Friedrich-Ebert-Stiftung, 2014. Retrieved from: <https://library.fes.de/pdf-files/id-moe/10608.pdf>. [Žiūrėta 2021-05-10]
18. ON THE LAW ON SUPPORTING THE FUNCTIONING OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AS THE STATE LANGUAGE. 2019. EUROPEAN COMMISSION FOR DEMOCRACY THROUGH LAW (VENICE COMMISSION). [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)032-e). [Žiūrėta 2021-03-10]
19. ON THE PROVISIONS OF THE LAW ON EDUCATION OF 5 SEPTEMBER 2017. 2017. EUROPEAN COMMISSION FOR DEMOCRACY THROUGH LAW (VENICE COMMISSION). [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2017\)030-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2017)030-e). [Žiūrėta 2021-03-10]
20. Official Language Law. Likumi.lv, 1999. <https://likumi.lv/ta/en/en/id/14740>. [Žiūrėta 2021-03-04]
21. SCHULZE, JENNIE L. Strategic Frames: Europe, Russia, and Minority Inclusion in Estonia and Latvia. University of Pittsburgh Press, 2018. <https://doi.org/10.2307/j.ctt21c4t1f>.
22. (2018). Facts regarding society integration in Latvia. <https://www2.mfa.gov.lv/en/policy/society-integration/facts-regarding-society-integration-in-latvia>.
23. ЗАКОН УКРАЇНИ Про корінні народи України. 2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>. [Žiūrėta 2022-03-02]

24. Проект Закону про визнання таким, що втратив чинність, Закону України "Про засади державної мовної політики". Верховна Рада України.
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45291.
25. Сармите Элерте, „Раскол в обществе невыгоден никому“, delfi.lv, žiūrēta 2022 m. balandžio 30 d.,
<https://rus.delfi.lv/news/daily/versions/sarmite-elerte-raskol-v-obschestve-nevygoden-nikomu.d?id=41963534&all=true>. [Žiūrēta 2022-05-02]

SUMMARY

„Ukraine After Euromaidan: Implementation of European Principles in Language Policy“

Since Ukraine has chosen to integrate into the EU there have number of challenges arise,

The **problem** is: based on the classical paradigm of transitology, it can be argued that in order to democratize, Ukraine must first complete its consolidation work as a nation-state. However, language policy, as one of the components of this agenda, is fundamentally at odds with certain European human rights principles, which in turn may hamper the country's integration into EU structures.

The **object** of this master thesis is the language policy of Ukraine (2014-2021) and challenges that occurs.

The **aim** of this master thesis is to examine how does Ukraine copes with challenges and tensions that arise between the processes of democratisation and Europeanisation.

Research objectives for the aim to implement are formulated as follows:

- To study the policy of Ukraine in the field of languages and national minorities after 2014;
- Find the factors influencing the decision-making process;
- Explain the development of the analysed policy based on the theory of open / closed society;

The **structure** of this master thesis looks as follows:

1. Introduction;
2. Theoretical framework;
3. Empirical research. The research is conducted applying case study method; This part include the analysis of the language policy of Ukraine with main focus on actions implemented after 2014, the international relations of Ukraine that be applied for the case, with Hungary, Russia, EU as main actors, the process of democratisation and europeanisation itself.

It was found out, that Ukrainian actions in the field of language policy and ethnic minorities are to some extent authentic and can be considered as democratised based on the fact, that Ukraine has signed and ratified various European Charters and Conventions. The process of implementation, however, is complicated because of weakened institutions' system in the country. In the course of action of Ukrainian authorities, the principle of promoting the single official language prevails.